

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**EBÛ ‘AVÂNE’NİN MÜSTAHRECİ FAYDALARI VE
KULLANDIĞI YÖNTEMLER**

SALİH MÜCAHİT GÖKYAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSAB HAMOD

SİNOP - 2024

TEZ KABUL

SALİH MÜCAHİT GÖKYAR tarafından hazırlanan “**EBÛ ‘AVÂNE’NİN MÜSTAHRECİ FAYDALARI VE KULLANDIĞI YÖNTEMLER** ” başlıklı bu çalışma, 18.01.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından oybirliği ile **YÜKSEK LİSANS tezi** olarak kabul edilmiştir.

Başkan	Doç. Dr. M. Kamel Karabelli Mardin Artuklu Üniversitesi / İlahiyat Fak.	İmza
Üye (Danışman)	Dr. Öğr. Üyesi Musab HAMOD Sinop Üniversitesi / İlahiyat Fak.	İmza
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Haydar GÜNGÖR Sinop Üniversitesi / İlahiyat Fak.	İmza

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Fadime DİRİK

.....

ETİK BEYÂNI

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve son uçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyân ederim.

Salih Mücahit GÖKYAR

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EBÛ ‘AVÂNE’NİN MÜSTAHRECİ FAYDALARI VE KULLANDIĞI YÖNTEMLER

SALİH MÜCAHİT GÖKYAR

SİNOP ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN:DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSAB HAMOD

Bu çalışmada Ebû ‘Avâne’nin Müstahrec adlı eserinin hadis ilmine katkıları ve Ebû ‘Avâne’nin bu eserde kullandığı yöntemler incelenmiştir. Birinci bölümde eser sahibi Ebû ‘Avâne ve el-Câmiu’s-Sahih yazarı Müslim’in hayatı hakkında bilgiler verilmiş, müstahrec kavramı açıklanmış, istihrac çalışmalarının hadis ilmine sağladığı katkılara temas edilmiştir. İkinci bölümde Ebû ‘Avâne’nin Müstahrec adlı eserinin Sahîhi Müslim’e sağladığı faydalar incelenmiştir. Bu faydalar; a. âlî isnad elde etmek, b. sika râvilerin hadislere yaptığı ziyadelere ulaşmak, c. tariklerin çoğalmasıyla hadisin sıhhatinin artması, d. an‘ane ile rivâyet edilen bazı hadisleri semâ kaydı ile rivâyet ederek şüphenin ortadan kaldırılması, e. hadislerin metinlerinde eksik olan kısımların tamamlanması, f. metinde veya senette bulunan idracların tespiti, g. mevkuf hadislerin merfû hale getirildiğinin ortaya konulması, h.muhtelit olan bazı râvilerin rivâyetleri üzerindeki şüphesinin kaldırılması şeklinde sıralanmıştır. Son bölümde ise Ebû ‘Avâne’nin kitabında kullandığı yöntemler incelenmiştir. Bu yöntemler; a. Ebû ‘Avâne’nin hadislerin tertibi ve babların oluşturulmasında kullandığı yöntem b. hadislerin birden çok tarikine yer vermesi, c. sened veya metinleri aynı olan hadisleri tekrardan kaçınması, d. hadisin nereden alındığını belirtmesi, f. Müslim’in Sahîh’inde yer almayan hadisleri belirtmesi şeklinde tespit edilmiştir. Ayrıca Ebû ‘Avâne’nin eserinde bazı râviler hakkında cerh ve ta’dil yaptığı, bazen de hadislerden hüküm çıkardığı görülmüştür. Sonuç olarak Ebû ‘Avâne, Müslim’in Sahihine yaptığı istihrac çalışmasıyla gerek hadis ilminde yeni bir yöntem oluşturması gerekse hadislerin sıhhat düzeyinin artırılması konusunda büyük bir katkı sağladığı görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELER: Hadis; Müstahrec; Ebû ‘Avâne; Müstahrecin faydaları.

Şubat 2024, 65 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

EBÛ ‘AVANE’S MUSTAHREC ITS BENEFİTS AND THE METHODS HE USED

SALİH MÜCAHİT GÖKYAR

**SINOP UNIVERSITY INSTITUTE OF GRADUATE PROGRAMS
DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES**

SUPERVISOR:DR. TUTOR MEMBER MUSAB HAMOD

In this study, the contributions of Ebû ‘Avâne's work named Müstahrec to the science of hadith and the methods used by Ebû ‘Avâne in this work were examined. In the first chapter, information about the life of the author Ebû ‘Avâne and el-Câmiu's-Sahih author Müslim is given, the concept of istahrec is explained, and the contributions of istihrac studies to the science of hadith are touched upon. In the second part, the benefits of Ebû ‘Avane's work named Müstahrec for Sahîhi Muslim were examined. These benefits; a. obtaining sublime isnad, b. reaching the extras made by the reliable narrators to the hadiths, c. increasing the authenticity of the hadith with the increase in different ways, d. elimination of doubt by narrating some of the hadiths that were narrated traditionally by hearing them, e. completing the missing parts in the texts of the hadiths, f. detection of redundancies in the text or document, g. they are listed as revealing that mevkuf hadiths have been turned into marfû, h. removing the doubts about the narrations of some narrators who are unknown. In the last chapter, the methods used by Ebû ‘Avane in his book are examined. These methods were determined as; a. the method used by Ebû ‘Avâne in arranging the hadiths and creating the chapters b. including more than one version of the hadiths, c. avoiding repeating hadiths with the same hadiths or texts, d. stating where the hadith was taken from, f. stating the hadiths that are not found in Sahih Muslim. In addition, it has been seen that Abu ‘Avâne made criticisms and modifications about some narrators in his work, and sometimes made judgments from hadiths. As a result, it has been seen that Ebû ‘Avâne made a great contribution to both creating a new method in the science of hadith and increasing the level of authenticity of hadiths with his istihrac work on Sahih Muslim.

KEYWORDS:Hadith; Mustahrec; Ebû Avâne; Benefits of mustahrec.

March 2024, 65 Page

TEŞEKKÜR

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini paylaşan, yol gösteren değerli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Musab HAMOD, değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Haydar GÜNGÖR, Dr. Öğr. Üyesi Doğan FIRINCI başta olmak üzere eğitim hayatıma birikimleriyle katkı sunan tüm değerli hocalarımdan her birine teşekkürlerimi sunarım.

Salih Mücahit GÖKYAR

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ KABUL	ii
ETİK BEYÂNI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.2. Yöntem ve Kapsamı	2
1.3. Yararlanılan Kaynaklar	2
2. EBÛ'AVÂNE VE MÜSTAHRECİ	3
2.1. Ebû 'Avâne el- İsferyî'nin Doğumu ve Hayatı	3
2.1.1. Ebû 'Avâne 'nin hocaları / hadis aldığı kişiler	4
2.1.2. Öğrencileri	6
2.1.3. Vefatı	7
2.2. Müslim b. Haccâc ve Sahîhi Müslim Adlı Eseri	7
2.2.1. Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî	7
2.2.2. Sahîhi Müslim adlı eseri	8
2.3. Müstahrec Kavramı	9
2.3.1. Müstahrec konusunda yapılmış çalışmalar	11
2.3.2. Müstahrecin faydaları	12
3. EBÛ'AVANE'NİN MÜSTAHRECİ FAYDALARI VE KULLANDIĞI YÖNTEMLER	16
3.1. Ebû 'Avâne'nin Müstahrec Adlı Eseri	16
3.1.1. Müstahrec adlı kitabın isimlendirilmesi	17
3.1.2. Kitaptaki hadislerin dereceleri	17
3.1.3. Kitaptaki râvilerin dereceleri	18
3.1.4. Ebû 'Avâne'nin kitabının önemi ve faydaları	20
3.1.4.1. Âlî isnad elde etmek	21
3.1.4.2. Sika râvilerin hadislere yaptığı ziyadelere ulaşılması	22
3.1.4.3. Tariklerin çoğalmasıyla hadisın kuvvet kazanması	25
3.1.4.4. An'ane ile rivâyet edilen bazı hadisleri semâ kaydı ile rivâyet ederek şüpheyi ortadan kaldırması	27
3.1.4.5. Hadislerin metinlerinde eksik olan kısımların tamamlanması	28
3.1.4.6. Râvilerin açıklamalarının ortaya çıkarılması	29
3.1.4.7. Müstahrecin giderdiği illetler	32
3.1.4.8. Müstahrec yoluyla elde edilen izahlar	37
3.2. Ebû 'Avâne'nin Kitabında Kullandığı Yöntemler	40
3.2.1. Ebû 'Avâne'nin hadislerin tertibi konusunda izlediği yöntem	41
3.2.2. Ebû 'Avâne'nin babları oluşturmadaki yöntem	41
3.2.3. Bir hadisın birden çok tarikine yer vermesi	42

3.2.4. Aynı hadislerin birden çok yerde tekrarlaması	45
3.2.5. Sened veya metinleri aynı olan hadisleri tekrardan kaçınarak بمثله ifadesi ile aynı olduklarını belirtmesi	46
3.2.6. Ebû ‘Avâne hadislerde yapılan ilave ifadelerin hangi râviye ait olduğunu belirtmesi	48
3.2.7. Ebû ‘Avâne bir râviden memleketinin dışında hadis aldığıında, râviden hadisi nerede aldığıını belirtmesi.....	49
3.2.8. Mensuh bir hadis zikrederse önce mensuh hadisi verip daha sonra nâsîh olan hadisleri zikretmesi	50
3.2.9. Ebû ‘Avâne Müslim’in Sahîhinde olmayan hadisleri kitabına aldığıında bu hadisleri belirtmesi.....	51
3.2.10. Bazen râvilerin isimlerini bazen lakablarını bazen ise şeyhlerini zikretmesi	52
3.2.11. Hadis senedinde bulunan râviler hakkında cerh ve ta’dil yapması.....	52
3.2.12. Hadislerdeki açıklama gerektiren durumlarda açıklama yapması	53
3.2.13. Hadislerden hüküm çıkarması	56
3.3. Tezde Yer Alan Hadisler.....	57
4. SONUÇ	61
KAYNAKLAR	63
ÖZGEÇMİŞ	65

TABLÖLAR DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 3.3.1 Sahîh-i Müslimden alınmış hadisler	57
Tablo 3.3.2 Müstahrecü Ebî ‘Avâne’den alınmış hadisler	58

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar;

b.	:İbn (oğlu)
bk.	: Bakınız
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
TDK.	: Türk Dil Kurumu
thk.	: Tahkik eden
v.dğr.	: Ve diğerleri
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

Harfler	Türkçe	Harfler	Türkçe
ء	'	ض	ḏ / ž
ب	b	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	ṯ	ع	‘
ج	c	غ	ġ
چ	ç	ف	f
ح	ḥ	ق	ḵ
خ	ḫ	ك	k
د	d	ل	l
ذ	ẓ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v
ژ	j	ه	h
س	s	ي	y
ش	ş	ة	t
ص	ṣ		

1. GİRİŞ

Peygamberimiz'in söz fiil ve davranışlarını ifade eden hadis ilmi İslam dininin anlaşılması ve yaşanması açısından Kuran'dan sonra gelen temel kaynaktır. Bu anlamda hadislerin sıhhatinin tespiti, anlaşılması ve yorumlanması açısından birçok çalışma alanı oluşmuştur. Bazı çalışmaların bazıları hadislerin metinleri üzerine, bazıları senedler diğerleri ise hadis tarihi üzerine yapılmıştır. Hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanması konusunda da şerh çalışmaları da yürütülmüştür.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî'nin (öl. 256/870) ve Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc'ın (öl. 261/875) *Sahih*leri hadis çalışmaları konusunda temel olarak belirlenmiş ve bu iki eser üzerine birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Hicri üçüncü asırdan itibaren ise müstahrec çalışmaları başlamış Buhârî ve Müslim'in *Sahih*leri temel eser kabul edilerek, istihrac çalışmaları bu kitaplar üzerinde yoğunlaşmıştır.

İstihrac çalışmaları hadis ilmine birçok konuda fayda sağlamış, özellikle *Sahîhyhayn* olarak nitelendirilen Buhârî ve Müslim'in *Sahih* adlı kitaplarındaki hadislere yöneltilen tenkitleri ortadan kaldırma konusunda önemli bir rol oynamıştır. İstihrac çalışmaları gerek hadislerin rivâyet zincirlerine getirilen eleştirileri ortadan kaldırması açısından, gerekse hadislere ait bilgilerin istihrac yoluyla ortaya çıkarılması açısından birçok fayda sağlamıştır. Müslim'in *Sahih*'i üzerine yapılan Ebû 'Avâne Ya'kup el- İsferyînî'nin (öl.316/929), "*Müsnedü's-sahîhu'l-muharrec 'alâ kitâbi Müslim b. el-Haccac*"i bu çalışmalardan bir tanesidir. Ebû 'Avâne, kendine has yöntemler kullanarak oluşturduğu Müstahrecinde yaptığı istihraclarla Müslim'in eserine faydalar sağlamıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tezin amacı müstahrec çalışmaları içerisinde önemli bir yeri olan Ebû 'Avâne'nin *Sahih-i Müslim* üzerine yapmış olduğu "*Müsnedü's-sahîhu'l-muharrec 'alâ kitâbi Müslim b. el-Haccac*" eserinin incelenmesidir. Bu çerçevede öncelikle müstahrec çalışmalarının genel faydalarının ele alınıp ardından Ebû 'Avâne'nin Müstahreci'nin istihrac yoluyla Müslim'in *Sahih*'ine sağladığı faydaların tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte Ebû 'Avâne'nin kitabını oluştururken uyguladığı yöntemlerin incelenmesiyle

Ebû ‘Avâne’nin eserinde Sahîh-i Müslim kitabına müstahrec yoluyla sağladığı faydaların ortaya çıkartılması da hedeflenmektedir.

1.1. Yöntem ve Kapsamı

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmanın amacı, önemi, yöntemi ve kapsamı açıklandı. İkinci bölümde Ebû ‘Avâne ’nin Müstahreci hakkında bilgi verildi. Ebû ‘Avâne ’nin hayatı, hadis aldığı hocaları ve kendisinden hadis rivâyet eden öğrencilerine değinildi. Ayrıca Müstahrecin asıl kaynağı olan Müslim b. Haccac ve Sahî adlı kitabı incelendi. Müstahrec kavramı açıklanarak bu konuda yapılmış çalışmalar belirtilerek müstahrecin genel anlamda hadis ilmine sağladığı faydalar açıklandı.

Üçüncü bölümde ise Ebû ‘Avâne’nin Müstahrecinin Müslim’in *Sahîh*’ine sağladığı faydalar ve Ebû ‘Avâne’nin Müstahrecinde kullandığı yöntemleri incelendi. Ebû ‘Avâne’nin Müstahreci’nin Müslim’in Sahîh’ine sağladığı faydalar Müslim’in Sahîh adlı eseri ile karşılaştırmalı olarak açıklanarak örneklendirildi. Böylece; Ebû ‘Avâne’nin Müstahreci’nin Müslim’in Sahîh’ine hangi yönden fayda sağladığı tespit edildi. Çalışma esnasında verilen örnekler hadisin sened kısmı ile ilgili ise hadislerin Türkçe tercümesi teze dâhil edilmedi. Ayrıca Ebû ‘Avâne’nin Müstahrecini oluştururken kullandığı yöntemler tespit edilmeye çalışıldı. Bu çerçevede ulaşılabilen yöntemler hakkında örnekler sunuldu.

1.3. Yararlanılan Kaynaklar

Çalışmamızın ana kaynakları Ebû ‘Avâne ’nin (ö. 316/929) *Müsnedü Ebî ‘Avâne*’si ve Müslim’in, *Sahîhu Müslim* adlı eseridir. Yapılan alan taramasında konu ile ilgili güncel çalışmanın yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür. Alanla ilgili güncel çalışmalar arasında Feyzullah Kağıt’ın “*Müstahrec Türü Eserler ve Özellikleri*” adlı tez çalışması ve İsa Onay’ın “*Ulûmü’l-Hadîse Katkısı Bağlamında Müstahrec Türü Eserlerin Mahiyeti*” adlı makalesinden faydalanıldı. Bunun yanı sıra çalışmada, tezin temel kaynakları olan Ebû ‘Avâne’nin (ö. 316/929) *Müsnedü Ebî Avâne*’si ve Müslim’in *Sahîhu Müslim* adlı eserlerine, Zehebî’nin (ö. 748/1347) *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*’sı ve *Tezkiratü’l-huffaz* adlı eserlerine, İbn Salâh’ın (ö. 643/1245) *Sıyânetu Sahîhi Müslim*’ine ve Sehâvî’nin (ö. 902/1497) *Fethu’l-muğis* adlı eserine başvuruldu.

2. EBÛ ‘AVÂNE VE MÜSTAHRECİ

Ebû ‘Avâne Ya‘kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî (ö. 316/929) Müslim’in *Sahîh* adlı eserine bir müstahrec yazmıştır. İsrirrac çalışmaları üzerine önemli bir eser olan bu Müstahrec Müslim’in *Sahîh* adlı eserine yöneltilen eleştirilere karşı birçok fayda sağlamıştır.

2.1. Ebû ‘Avâne el-İsferâyînî’nin Doğumu ve Hayatı

Ebû ‘Avâne Ya‘kûb b. İshâk b. İbrâhîm el-İsferâyînî’nin aslen Nîşâburlu olduğu, 230 (844-45) yılından sonra doğduğu rivâyet edilmektedir. Ebû ‘Avâne’nin Kur’an okumayı öğrenmekle başlayan tahsili, hadis ve fıkıh ilimleriyle devam etmiştir. Babasının âlim olması yanı sıra yaşadığı bölgede birçok âlimin bulunması onun ilmi alanda yetişmesinde önemli bir fayda sağlamıştır. Yaşadığı bölgedeki âlimlerin ilminden faydalanan el-İsferâyînî daha sonra Horasan, Irak, İran, Şam, Mısır, Mekke, Medine ve Yemen’i ziyaret ederek bu bölgelerde bulunan hadis ve fıkıh âlimlerinden de uzun süre istifade etmiştir. Semâni’nin Hakim’den naklettiğine göre Ebû ‘Avâne hadis âlimleri arasında en çok seyahat eden kişidir. Fıkıh ve hadis alanında istifade ettiği bazı hocaları; Müslim b. Haccâc, Ahmed b. Ezher, Ömer b. Şebbe, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Ebû Zûr’a er-Râzî ve Ebû Hâtim er-Râzî’dir.¹

Müslim b. el-Hacac, Yunus b. Abd, Ahmed b. Ezher, Ömer b. Şebbe, Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zûr’a er-Râzî ve daha pek çok muhaddisten hadis işitmiştir. Kendisinden hadis rivâyet edenler arasında Taberânî (ö. 360/970), İbn Adiy (ö. 365/975), İsmâ’ilî (ö. 371/981) ve Gıtrîfî (ö. 377/987) gibi meşhur isimler vardır.²

Ebû ‘Avâne’nin hadis ilmi kadar fıkıh konusunda da âlim olduğu, Şafii’nin mezhebini ve eserlerini İsferâyîn’e getiren ilk kişi olduğu bilinmektedir.

¹ Mücteba Uğur, “Ebû ‘Avâne el-İsferâyînî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 10 /100.

² Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, thk. Şu‘ayb el-Arnaût v.dğr. (Beyrut: Müessesetu’r-risâle, 1983), 16/418-19.

2.1.1. Ebû 'Avâne 'nin hocaları / hadis aldığı kişiler

Ebû 'Avâne birçok hocadan hadis rivâyet etmiş ve bu yolla istihrac çalışmaları yapmıştır. Hadis aldığı hocalarıyla ilgili kaynaklarda birçok isim geçmektedir. Bu isimlerden Ebû Nasr Tâceddin İbnü's-Sübkî'nin, *Tabakâtü'l-fukahâi's-Şâfi'iyye* adlı eseri ve Zehebî'nin, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ* adlı eserlerinde zikredilenler aşağıdaki isimlerdir.

Ebû 'Avânen'in hadis rivâyet ettiği hocaları:

- 1-Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî (ö.258/872)
- 2- Ebû Zur'a Ubeydullâh b. Abdülkerîym er-Râzî (ö.264/878)
- 3-Yûnus b. Abdila'lâ Sadeî (ö.264/878)
- 4-Ali b. Harb et-Tâî (ö.265/879)
- 5-Ahmed b. Muhammed b. Ebî Recâe Mesîsî (ö.250/864)
- 6-Ömer b. Şebbe en-Numeyrî (ö.292/905)
- 7-Ca'fer b. el-Münâdî (ö. 336/947)
- 8-Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb (ö.197/813)
- 9-Zekeriyyâ b. Yahyâ b. Esed el- Mervezî (ö.182/798)
- 10-İsâ b. Ahmed el- Belhî (ö.?)
- 11-Musâ b. Nasr er- Razî (ö.?)
- 12-Muhammed b. İsmâîl Ehmesî (ö.?)
- 13-Ali b. Hüseyin b. İbrâhîm b. İşkâb el- Âmirî (ö.261/875)³
- 14-Muhammed b. Yahyâ b. Mûsâ el-İsferayînî (ö.259/624)
- 15-Hasan b. Muhammed b. Sabbah Za'feranî (ö.260/874)
- 16-Müslim b. Haccâc Neysâbûrî Kuşeyrî (ö.261/875)
- 17- İsmâîl b. Yahyâ el-Mizzî (ö.264/878)

³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 14/418 (1-13 arası).

- 18-Sülemî Ahmed b. Yûsuf el-Ezdî (ö.264/878)
- 19-Muhammed b. İshak es-Sâğânî (ö.270/884)
- 20-Muhammed b. Osman b. Abdullah er-Râzî (ö.270/884)
- 21- Fadl b. Abbas es-Saiğ (ö.270/884)
- 22-Rabîğ b. Süleymân el-Merâdî (ö.271/885)
- 23- Yûsuf b. Saîd b. Müsellem el-Missîsî (ö.271/885)
- 24-Süleyman b. S'îf et-Tâî (ö.272/886)
- 25-Abbas b. Muhammed Devrî el-Bağdâdî (ö.271/885)
- 26-Ebû Dâvud Sülyman b. Eşğas es-Sicistânî (ö.275/889)
- 27-Ebû Hâtîm Muhammed b. İdrîs el-Hanzalî (ö.277/891)
- 28- Ya'kûb b. Süfyân el-Fesevî (ö.277/891)
- 29- Ebî Heyseme Ahmed b. Züheyr en-Nesâî (ö.279/893)
- 30- İbrâhîm b. Hüseyin b. Alî b. Deyzîlî (ö.281/894)
- 31- İbrâhîm b. İshâk el-Harbî (ö.285/898)
- 32- Ahmed b. Şuayb en- Nesâî (ö.303/916)
- 33-Eyyûb b. İshâk b. Safîrî (ö.260/874)
- 34-İshâk b. İbrâhîm b. Abbâd es-Sanânî (ö.285/898)
- 36-Ali b. Sehl er-Ramilî (ö.261/875)
- 37-Muhammed b. İshâg el- Mervezî (ö.262/876)
- 38- İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Ebî Şeybe (ö.265/879)
- 39-Muhammed b. Abdulmelik el- Dakîkî el- Vâsîtî (ö.266/880)
- 40- Ahmed b. Abdulhamîd el- Hârisî (ö.269/883)
- 41- İbrâhîm b. Merzûk el- Emvî el- Basrî (ö.270/884)
- 42- Abbâs b. Velîd el- Uzrî (ö.270/884)
- 43- Ali b. Osman en- Nefilî (ö.272/886)

- 44- Ahmed b. İsmâ el- Esbahânî (ö.272/886)
- 45- Muhammed b. Ubeydullah b. el- Menâdî (ö.272/886)
- 46- Ebû Ümeyye Muhammed b. İbrâhîm b. Müslim el- Hazâf el- Tarsûsî (ö.273/887)
- 47-Yûnûs b. Habîyb b. Abdulgahir Esbahânî (ö.267/881)
- 48- Muhammed b. İsmâîl b. Sâlim es- Sâîğ (ö.276/890)⁴

2.1.2. Öğrencileri

- 1-Ebû Ali Hüseyin b. Alî b. Yezîd Neysâbûrî (ö.349/960)
- 2-Yahyâ b. Mensûr Neysâbûrî (ö.351/962)
- 3-Süleyman b. Ahmed et-Taberânî (ö.360/971)
- 4- Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdullah el- Cürcânî (ö.365/976)
- 5-Ahmed b. Ali el Hanefî er- Râzî (ö.370/981)
- 6- Ebu Bekr Ahmed b. İbrâhîm b. İsmâîl Cürcânî (ö.371/982)
- 7- Hüseyin b. Ali et- Temîmî (ö.375/986)
- 8- Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin el-Gıtrîfî (ö.377/988)
- 9- Ebû Musab Muhammed b. Ebî 'Avâne (ö.378/999)
- 10- Ebû Velîd Hasan b. Muhammed b. Ahmed Neysâbûrî (ö.349/960)
- 11- Ebû Hasen Muhammed b. Muhammed b. Yahyâ el-İsferayînî (ö.345/957)
- 12-İbrâhîm b. İshâk b. Yûsuf el- Ensârî el- Enmâtî (ö.303/916)⁵

Zehebî Ebû 'Avâne'nin Ebu Nuaym'a bütün yazdıklarını aktarması konusunda icazet verdiğini belirtmiştir. Bu yazılanlardan kasıt sadece kitaplar değil, ondan duyduğu hadisleri ve parça parça yazdığı hadisleri de içermektedir.⁶

⁴ Ebû Nasr Tâceddin İbnü's-Sübkî Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkâfî Sübkî, *Tabâkâtü 'ş-şâfiyyeti 'l-kübrâ* (Kahire: Hicr li'tTıbbâ'a ve'n-Neşr, 1413/1992), 1/86.

⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 14/ 418.

⁶ Zehebî, *Siyeru a 'lâmi 'n-nübelâ*, 17 /21.

2.1.3. Vefatı

Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in sözlerinin rivâyeti, toplanması ve neşri ile hayatını geçiren Ebû 'Âvane 316/929 yılında Zilhicce ayında İsfarayîn şehrinde vefat etmiştir.⁷

2.2. Müslim b. Haccâc ve Sahîhi Müslim Adlı Eseri

Müslim'in *Sahîhi Müslim* adlı eseri hadis alanında temel kaynak olan iki eserden bir tanesi olarak kabul edilmiş ve üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Yazdığı hadis kitabının bu kadar meşhur olması Müslim'in de tanınmasına vesile olmuştur.

2.2.1. Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî

Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî'nin doğum tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda 201 (816-17), 202 (817-18) ve 204 (819-201) tarihleri zikredilmekle birlikte çoğunluğa göre o, 206 yılında Nîşâbur'da doğdu.⁸ Doğduğu yere nisbetle Nîsâbûrî olarak da anılmıştır. Bir eğitimci olan babası Haccâc'dan da ders alan Müslim, Nîsâburdaki âlimlerden ilim tahsil etmiştir. Müslim'in on iki yaşında hadis rivâyet etmeye başladığı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. İlim yolculuğunu ilk olarak h. 220 yılında hac için gittiği Mekke'ye yapmıştır.⁹ Hac görevi esnasında birçok kişiden hadis rivâyeti dinlemiştir.

Müslim; Horosan'da Yahya b. Yahya et-Temîmî en-Neysâbûrî (ö.226/840) İshak b. Râhûye (ö.238/853); Rey şehrinde Muhammed b. Mihrân (ö.239/853) Ebû Gassân Muhammed b. Amr (ö.240/854); Irak'ta Abdullah B. Mesleme el- Ka'nebi (ö.221/836), Ahmed b. Hambel (ö.241/855); Hicaz'da Saîd b. Mansûr (ö.227/842), Ebû Mua'ab ez-Zührî (ö.242/857); Mısır'da Amr b. Sevvâd (ö.245/859), Harmele b. Yahya (ö.243/858) gibi¹⁰ muhaddislerden hadis yazmıştır. Müslim'den ise Ebû Hâtim er-Râzî (ö.277/890), Salih b. Muhammed el-Cezerî (ö.293/906), Musâ b. Hârûn (ö.294/906), Ebû Bekir b.

⁷ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 14 /419.

⁸ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12 /558.

⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 12/559.

¹⁰ İbn Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdîrahmân b. Mûsâ İbnü's-Salâh Şehrezûrî, *Siyânetu Sahîhi Müslim mine'l-ihlâl ve'l-galat ve himâyetuhû mine'l-iskât ve's-sakat* (Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmî, 2007), 57-60.

Huzeyme (ö.311/924), Ebû ‘Avâne (ö.316/929) gibi meşhur muhaddisler hadis rivâyet etmişlerdir.¹¹

Müslim kumaş ticareti yapmakta ve bu işinden dolayı “bezzâz” olarak anılmaktadır. Çevresine karşı çok cömert olduğu ifade edilen Müslim’in ticaret yaptığı dükânını aynı zamanda hadis meclisine çevirdiği aktarılmaktadır. Buhârî’nin de Nişâbur’a geldiğinde Müslim’in derin bilgisine hayran kaldığı ve yakınından ayrılmadığı bilinmektedir. Müslim’in hocası Bürdar Müslim’in kendi döneminde Nişâbur’daki en büyük hadis hafızı olduğunu belirtmektedir.¹² Hadis tahsilini yaptıktan sonra Nişâbur’a yerleşmiş, maişetini ticaret vasıtasıyla kazanmıştır.¹³ Müslim h.261 yılında vefat etmiştir.¹⁴

2.2.2. Sahîhi Müslim Adlı Eseri

Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî’nin *Sahîhi Müslim* adlı eseri iki temel hadis kitabından birisidir. İslam âlimleri kitaba genellikle *Sahîh* ismini verirken Müslim kendi eserini *el-Müsned* veya *el-Müsnedü’s-sahîyh* olarak isimlendirmiştir.¹⁵ Müslim kitabına aldığı hadisleri 300.000 hadis arasından seçtiğini ve bu hadisleri hocalarından bizzat duyduğunu ifade etmektedir.¹⁶ Nesâî (ö.303/915) Kur’an-ı Kerîm’den sonra en güvenilir kaynak olarak kabul edilen *Sahîhi Müslim* ve *Sahîhi Buhari* ile ilgili “Ümmetin bu iki kitapta bulunan hadislerin sahîhliği üzerine ve kitaplarda bulunan hadislere göre amel edilmesinin vacip olduğu konusunda icma olduğunu” söylemiştir.¹⁷

Müslim bu kitabı yazma sebebini bazı kimselerin kendisine gelip dinin sünnetlerini, ahkâmını, günah ve sevaplarını isnadlarıyla birlikte zikrettiği bir kitap yazmasını istemesi olarak belirtmiştir.¹⁸ Daha önce yazılan hadis kaynaklarının çoğunda sahîh ve zayıf hadislerin tam olarak birbirinden ayrılmamış olması ve bu konuda insanların bir eser talep etmeleri eserin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.¹⁹ Kitabın telifi yaklaşık 15

¹¹ İbn Salâh, *Siyânetu Sahîhi Müslim*, 58.

¹² M. Yaşar Kandemir, “Müslim b. Haccâc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/93-94.

¹³ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 12/570.

¹⁴ İbn Salâh, *Siyânetu Sahîhi Müslim*, 64.

¹⁵ Abdulfettah Ebû Gudde, *Tahkiku ismeyi’s Sahîhayn*, 33-35.

¹⁶ Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 12/568.

¹⁷ Nevevî, *Şerhu Müslim*, 1/14.

¹⁸ Müslim, *Mukaddime*, 1/20.

¹⁹ Bekir Kuzudışli, *Hadis Tarihi*, 161.

yıl sürmüş ve Müslim kitabını tamamladıktan sonra zamanın önde gelen âlimlerinden Ebû Zür'a er-Râzî'ye götürerek onun illetli dediği hadisleri kitabından çıkarmıştır.²⁰ Müslim ulaştığı her sahîh hadisi eserine almadığını sadece üzerinde ittifak edilen sahîh hadisleri eserinde bir araya getirdiğini ifade etmiş,²¹ eserinde sahîh hadislerin tamamını topladığını iddia etmediğini belirtmiştir.

Müslim kitabına önemli bir mukaddime yazarak başlamıştır. O'nun aynı hadisleri bir arada toplu olarak vermesi araştırma esnasında önemli bir fayda sağlamaktadır. Müslim'in *Sahîh*'i 54 bölüm ve 1330 bab içerir. Müslim hadisleri konularına göre gruplandırmış ve bu bölümleri isimlendirmiştir. Müslim'in en meşhur eseri olan *el Câmi'us sahîh* dışında; *Kitâbü't-Temyîz*, *et-Tabakât*, *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ*, *el-Münferidât ve'l-vuhdân*, *el-Müsnedü'l-kebîr 'ale'r-ricâl*, *İntihâbü Müslim 'alâ Ebî Ahmed el-Ferrâ*,²² adlı eserleri bulunmaktadır.

2.3. Müstahrec Kavramı

İstihrac (خ-ر-ج), istif'âl babında master olup “çıkarmak, çıkarmayı istemek” anlamlarına gelir. Müstahrec ise aynı babda ismi mefuldür.²³ İstihrac kavramı terim olarak bir müellifin bir kitaptaki hadisleri kitap sahibinin hocasından veya hocasının hocasından kendi rivâyet zinciriyle aktarması anlamına gelir.²⁴ Bu hadislerin toplandığı kitaba müstahrec, bu işi yapan müellife de müstahric denilir.²⁵

Müstahrec türü eserlerde aslolan, bulunan yeni tarihin kitap sahibine en yakın râvide buluşması olmalıdır. Ancak geçerli bir mazeret olduğu durumda sened kitap sahibine yakın râviden değil de daha önceki râviden ulaştırılabilir. Bu âlî isnad elde etmek veya metne dair bir ilaveye ulaşabilmek açısından tercih edilebilir.²⁶

²⁰ İbn Salâh, *Siyânetu Sahihi Müslim*, 68.

²¹ İbn Salâh, *Siyânetu Sahihi Müslim*, 74.

²² İbn Salâh, *Siyânetu Sahihi Müslim*, 63.

²³ Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414/1993), “hrc”, 2/253.

²⁴ Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Cemâlüddin, *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbni's-Salah*, thk. Zeynü'l-Âbdîn b. Muhammed (Riyad: Mektebetü Edvâi's-Selef, 1419/1998), 1/229.

²⁵ Sadık Kemal Sandıkçı, “Müstahrec”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/111-112.

²⁶ Ebû Avâne Ya'kûb b. İshâk en-Nisâbü'rî, *el-Musnedu's-Sahîhu'l-Muharrec 'alâ Sahihi Muslim*, nşr. Heyet (Suudi Arabistan: Camiatü'l-İslâmiyye, 1435/2014), 1/263.

Müstahrec kitaplarında bulunan hadisler sened veya metin yönünden üzerine istihrac yapılan kitaptaki hadisten farklı olabilmektedir. Bu farklılıklar temel kaynaktaki hadislerle çeşitli açılardan fayda sağlayabilmekte, hadislerin bir illetini giderebilmektedir. Çalışmamızın ilerleyen bölümünde müstahrec çalışmalarının genel faydaları ile ilgili bilgi verilmiş, Ebû ‘Avâne’nin *Müstahrec* kitabıyla ilgili örnekler sunulmuştur.

İstihrac çalışmaları şu şekilde örneklenebilir:

Müslim’in ve Ebû ‘Avâne’nin kitaplarındaki senedler aşağıda verilmiştir.

Müslim → Ebû Bekr b. Ebî Şeybe → Muhammed b. Bişr → Abdullah b. Numeyr → Ubeydullâh b. Ömer → **Nafi’ → İbn Ömer → Peygamber**²⁷

Ebû ‘Avâne → Abdurrahman b. Bişr → Süfyan b. Üyeyne → Eyyûb → **Nafi’ → İbn Ömer → Peygamber**²⁸

Yukarıda Müslim’in *Sahîh*’inde rivâyet ettiği: “Bir adam kardeşine kâfir derse ikisinden biri kâfir olur.” hadisinin senedi verilmiştir. Senedin altında ise Ebû ‘Avâne’nin *Müstahrec*’inde aynı hadise istihrac yaparak getirdiği sened verilmiştir. Senedler karşılaştırıldığında Müslim ve Ebû ‘Avâne’nin senedlerinin Nafi’de kesiştiği ve Nafi’den Hz. Muhammed’e kadar olan bölümün aynı olduğu görülmektedir. Burada Nafi’ aynı zamanda medârül hadis yani iki senette râvilerin birleştiği ve kendisinden sonraki kısmın Hz. Peygambere kadar aynı gittiği kişidir.²⁹

Bir diğer örnek ise şu şekildedir:

Müslim → Muhammed b. Râfi’ → **Abdürrezzak → Ma‘mer → Hemmam b. Münebbih → Ebû Hureyre → Peygamber**³⁰

Ebû Avâne → Sülemî → **Abdürrezzak → Ma‘mer → Hemmam b. Münebbih → Ebû Hureyre → Peygamber**³¹

Yukarıda verilen örnekte ise medârül isnadın Abdürrezzak adlı râvi olduğu görülmektedir. Abdürrezzak adlı râviden Hz. Peygamber’e kadar olan rivâyet zinciri iki

²⁷ Müslim, “İman”, 111.

²⁸ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 1/228.

²⁹ Aydınli, “*Medârül Hadis*”, 174.

³⁰ Müslim, *İman*, 253.

³¹ Ebû Avâne, *el-Mustahrec*, 1/ 220-22.

senette de aynıdır. Ebû Avâne hadisi Sülemî adlı râviden rivâyet ederken, Müslim ise Muhammed b. Râfi‘ adlı râviden rivâyet etmiştir.

Bu şekilde yapılan hadis rivâyetine istihrac, bu rivâyeti yapan kişiye müstehric, bu rivâyetlerin toplandığı kitaba ise müstahrec adı verilmektedir.

Yapılan istihrac çalışmalarının gayesi asıl kaynakta bulunan hadislerin diğer tariklerine ulaşarak bu tarikleri elde etmek, bu şekilde hadislerin sened veya metin yönünden ulaşabileceği faydaları ortaya çıkarmak olmuştur. Aynı zamanda istihrac yoluyla elde edilen yeni bilgiler gerek hadislerin sıhhat yönünden derecesini arttırmış veya daha iyi anlaşılmasına fayda sağlamıştır.³²

2.3.1. Müstahrec konusunda yapılmış çalışmalar

Müstahrec konusunda çalışmalar h. III. asırda başlamıştır. Müstahrec türü eserler genellikle Müslim ve Buhari’nin *Sahîhayn* eserleri üzerine yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir kısmı günümüze ulaşırken diğer bir kısmı ulaşamamıştır. Feyzullah Kağıt’ın “*Müstahrec Türü Eserler ve Özellikleri*”³³ adlı tez çalışması bu alanda yapılmış ulaşabildiğimiz tek araştırma olmakla beraber konu ile ilgili detaylı bilgiler içermektedir. Ayrıca İsa Onay’ın “*Ulûmü’l-Hadîse Katkısı Bağlamında Müstahrec Türü Eserlerin Mahiyeti*” adlı makalesi bulunmaktadır. Yaptığımız araştırmada Türkçe yapılmış sadece iki çalışmaya ulaşmış olmamız müstahrec ve müstahrecin faydaları üzerine yapılan güncel çalışmaların henüz yeterli seviyeye ulaşamadığının da göstergesi niteliğindedir.

Müstahrec türü eserlerden günümüze ulaşan matbu eserler şunlardır;

İbn Zencûye Ebû Ahmed Humeyd el-Ezdî (ö. 251/865) nin *Kitâbu’l-Emvâl*³⁴ olarak adlandırılan müstahreci, Ebû Muhammed Abdullah b. Ali b. el-Cârûd (ö. 307/919)’un *el-Müntekâ*³⁵ adlı eseri, Ebû Ali el-Hasen et-Tûsî (ö. 312/924)’nin *Kitâbu’l-Ahkam*’ı,³⁶

³² Ali Budak, “*Tahric Literatürü ve Hadis Tenkidindeki Yeri*” (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2008), 54.

³³ Feyzullah Kağıt, *Müstahrec Türü Eserler ve Özellikleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

³⁴ Zehebî, *Siyeru a`lâmi`n-nübelâ*, 13/ 21.

³⁵ Zehebî, *Siyeru a`lâmi`n-nübelâ*, 14/ 239.

³⁶ İbn Hacer, *en-Nüket ‘alâ Kitâbi İbni’s-Salah*, 1/430.

Ebû ‘Avâne Ya ‘kup el-İsferâyînî (ö. 316/929)’nin *Müsnedü’s-sahîhu’l-muharrec ‘alâ kitâbi Müslim b. el-Haccac’ı*,³⁷ Ebû Nuaym Ahmed el-İsfahânî’nin (ö. 430/1038) *el-Müsnedü’l-müstahrec ‘alâ Sahîhi Müslim*³⁸ adlı eseri günümüze kadar ulaşmış eserlerdir.³⁹

Ebû Muhammed Kâsım el-Kurtubî (ö. 340/951)’nin “*el-Musannef*”⁴⁰ adlı eseri, Ebû Bekir Ahmed el-Berkânî’nin (ö. 425/1033) *Müstahrec’i*,⁴¹ Ebû Bekir Ahmed el-Yezdî’nin (ö. 428/1036), *Müstahrec’i*,⁴² Ebû Mes‘ud Süleyman el-Milencî’nin (ö. 486/1093)⁴³ *Müstahrec’i*, Ebû Muhammed Abdülganî el-Makdisî’nin (ö.600/1203)⁴⁴ *Müstahrec’i*, Ebû Mes‘ud Süleyman el-Milencî (ö. 486/1093)⁴⁵ *Müstahrec’i*, Muhammed Abdülganî el-Makdisî (ö. 600/1203) *el-Misbah fî ‘uyûni’l-ehâdîsi’s-sıhah*⁴⁶ adlı eserleri olduğu bilinmekle beraber bu eserlere sınırlı ulaşım sağlanmaktadır.⁴⁷

2.3.2. Müstahrecin faydaları

Müstahrec çalışmalarının hadis ilmine çok önemli faydaları olmuştur. İslam âlimleri bu konuda farklı faydalara değinmişlerdir. Ahmed Nâim Müstahrecâtın Ehl-i Hadis nazarında büyük bir öneme sahip olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸ İbn Salah bu konuda âlî isnad ve sika râvilerin ziyadelerinden söz etmiştir.⁴⁹

İbn Hacer bu faydalara ilave olarak yedi faydanın daha olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁰ Bu faydaların bir kısmı hadislerin senedi ile bir kısmı ise hadislerin metin kısmı ile ilgilidir. Zaten müstahrec çalışmalarının amacı, hadislerin, farklı rivâyetlerinin elde edilmesi yoluyla, senette veya metinde farklı faydalara ulaşabilmektir. Bu faydaların

³⁷ İbn Hallikan, Ebu’l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, *Vefeyâtü’l-a‘yan ve enbâü ebnâi’z-zaman*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.), 6/ 393.

³⁸ Zehebî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*, 18/ 456.

³⁹ Detaylı bilgi için bk. Feyzullah Kağıt, *Müstahrec Türü Eserler ve Özellikleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

⁴⁰ Zehebî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*, 15/ 473; Zehebî, *Tezkiratü’l-huffaz*, 3/ 854.

⁴¹ Zehebî, *Tezkiratü’l-huffaz*, 3/ 1074.

⁴² Zehebî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*, 17/440.

⁴³ Zehebî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*, 14/ 23.

⁴⁴ Zehebî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*, 21/446-47.

⁴⁵ Zehebî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*, 19/23.

⁴⁶ Zehebî, *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*, 21/446-47.

⁴⁷ Feyzullah Kağıt, *Müstahrec Türü Eserler ve Özellikleri*, 66.

⁴⁸ Ahmed Naim, *Tecrid*, 1/212.

⁴⁹ İbnü’s-Salah, *Ulûmu’l-hadis*, 24.

⁵⁰ İbn Hacer, *en-Nüket ‘alâ Kitâbi İbni’s-Salah*, 1/321.

bazıları hadislerle dair belli eksiklikleri gidermiş, bazıları hadislerle ilgili yeni açıklayıcı bilgilere ulaşılmasını sağlamış, bazıları farklı tariklerle hadislerin daha güçlü hale gelmesine katkıda bulunmuştur.

Müstahrec türü eserlerin genel faydalarını şu şekilde sıralamak mümkündür;

Âlî sened elde etmek istihrac çalışmalarının en önemli faydalarındandır. Aynı zamanda istihrac çalışmalarının amaçlarından en önemlisi âlî sened elde etmektir. İslam âlimleri âlî isnada çok önem vermişlerdir. Ahmed b. Hanbel âlî senedin selefin sünneti olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

Ziyadetü's-sika istihrac çalışmalarının diğer bir faydasıdır. İstihrac yoluyla sika râvilerin hadislerle yaptığı ilavelere ulaşılmıştır. İlaveleri yapan râvilerin sika olması yapılan eklemelerin güvenilir olduğunun delili sayılmıştır. Yapılan istihrac yoluyla hadisin aslında var olan ancak metinde zikredilmeyen bilgilere ulaşılmıştır.

Tariklerin çoğalması ve bu yolla hadislerin kuvvet kazanması da istihrac çalışmalarının önemli faydalarındandır. Hadislerin ulaşılan yeni tarikleri bazen zayıf hadislerin sahîh hadise dönüşmesine, bazen birden çok tarikle rivâyetinden dolayı hadislerin sıhhatinin güçlenmesine bazen de metni aynı olan iki sahîh hadis arasında tariki fazla olanın tercih edilmesinde faydalı olmuştur.

İstihrac yoluyla an'ane ile rivâyet edilen bazı hadislerin semâ' kaydı ile rivâyetine ulaşılarak şüphe ortadan kaldırılmıştır. Özellikle müdellis olan râvilerin an'ane yoluyla rivâyet ettikleri hadisler şüpheyle karşılandığı için müdellis râvilerin semâ kaydının elde edilmesi hadislerin güvenilirliğinin artmasına sebep olmuştur. Ayrıca bir hadisin semâ yoluyla rivâyeti an'ane yoluyla rivâyet edilmesinden çok daha güvenilir kabul edimiştir.

Sadece bir kısmı zikredilen hadislerin tamamının elde edilmesi istihrac yoluyla elde edilen bir diğer faydadır. İstihrac yapılan asıl kitapta tamamı verilmeyen bir hadis metninin istihrac yoluyla tamamına ulaşılabilmiştir.

Hadislerin metinlerinde eksik olan kısımlar istihrac yoluyla tamamlanmıştır. Asıl kaynakta eksik olarak zikredilmiş olan hadis metninin istihrac yoluyla eksik kalan kısmına ulaşılmış ve hadis metninin tamamı elde edilmiştir.

⁵¹ Suyûtî, *Tedribu'r-râvî*, 434.

Râvilerin açıklamalarının ortaya çıkarılması istihracın diğer bir faydasıdır. İstihrac yoluyla elde edilen bazı hadislerde râvilerin hadislerle ilgili verdiği ek bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu râvi açıklamaları hadislerle dair önemli bilgiler içermektedir.

Metinde veya senette bulunan idracların bilinmesi istihrac çalışmalarının diğer bir faydasıdır. Hadislerin sened veya metinlerinde bulunan eklemeler bir râvi tarafından ifade edilmediği sürece tespiti çok zor olan bir meseledir. Dolayısıyla istihrac yoluyla elde edilen rivâyetlerden idracı ile ilgili bilgilere ulaşılabilmek ve hadiste idrac olduğu anlaşılmıştır.⁵²

Muallak hadislerin muttasıl hale getirilmesi yapılan istihrac çalışmalarının bir diğer faydasıdır. Muallak olarak rivâyet edilen hadislerin muttasıl senedlerine ulaşarak muttasıl hale getirilebilmiştir. Bu fayda hadislerin sened yönünden zayıf olmaktan çıkartılıp sahîh hale gelmesini sağlamıştır. Bu anlamda muallak hadislerin muttasıl hale getirilmesi hadislerin sıhhati açısından önemli faydalardan biridir.

İstihrac çalışmalarının hadis ilmine katkılarından bir diğeri mevkuf olan hadislerin merfû hale getirilmiştir. İstihrac çalışmaları ile sahabiye dayandırılan mevkuf hadislerin Hz. Muhammed'e kadar rivâyetine ulaşarak merfû hale getirilmesi mümkün olmuştur.

İstihrac yoluyla yaşlılıktan veya hastalıktan dolayı unutkan hale gelen muhtelit râvilerin ihtilat halinden önceki rivâyet zincirlerine ulaşarak şüphelerin ortadan kaldırılması mümkün olabilmektedir. Aynı zamanda muhtelit olan bir râvi bulunan rivâyet zincirinin, başka bir tarıkine ulaşarak şüphe ortadan kaldırılmıştır.

İsimleri müphem veya mühmel olarak bırakılan râvilerin adlarına istihrac çalışmaları ile ulaşılabilmektedir. Böylelikle hadisin rivâyetindeki şüpheler ortadan kaldırılarak hadis konusunda daha sıhhatli bilgiler elde edilmiştir.

Esbâbü vürûdi'l-hadislerin ortaya çıkarılması istihrac çalışmalarının diğer bir faydasıdır. Hadislerin hangi ortamda ve kime söylendiğinin tespiti, bir soruya karşılık olup olmadığının bilinmesi hadisin anlaşılması ve doğru yorumlanmasına katkıda

⁵² Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih*, 4/6347,n162. Buhârî hadiste geçen bir maddenin hadis râvilerinden olan Süfyan b. Uyeyne'nin eklemesi olduğunu ancak hangi madde olduğunun bilinmediğini ifade eder. İbn Hacer ise kitabında bu maddenin hangisi olduğunu açıklar. Bk. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 11/148.

bulunmaktadır. Yapılan istihrac çalışmaları ile ulaşılabılınen bu bilgiler ışığında hadislerin daha doğru anlaşılması sağlanmıştır.

Sayılan bu faydalar istihrac çalışmalarının gerek sened gerekse metin yönünden hadislere sağladığı faydaları içermektedir.

3. EBÛ ‘AVÂNE’NİN MÜSTAHRECİ FAYDALARI VE KULLANDIĞI YÖNTEMLER

Ebû ‘Avâne Müslim’in *Sahîh* adlı eserine yaptığı müstahrecde *Sahîh-i Müslim*’e birçok konuda katkıda bulunmuştur. Bu konuda örneklerle açıkladığımız faydalar; Âlî isnad elde etmek, sika râvilerin ilavelerinin ortaya çıkarılması, tariklerin çoğalmasıyla hadislerin kuvvet kazanması, an’ane ile rivâyet edilen hadislerin semâ yoluyla rivayetlerinin elde edilmesi, hadislerin metinlerinde eksik olan kısımlarının tamamlanması, râvilerin açıklamalarının ortaya çıkarılması, muhtelit râvilerin rivâyetlerinin ihtilattan önce veya sonra olmaları konusundaki tereddütlerin ortadan kaldırılması, hadislerin maksadının açıklanması ve hadislerin esbâbü vürûdlarının ortaya çıkarılmasıdır. Saydığımız bu faydalar *Ebû ‘Avâne’nin Müstahreci*’nin Müslim’in *Sahîh*’ine istihrac yoluyla sağladığı faydalardır.

3.1. Ebû ‘Avâne’nin Müstahrec Adlı Eseri

Ebû ‘Avâne Müslim’in *Sahîh* adlı kitabına bir müstahrec yazmıştır. Yazılan bu eser *Müsnedü’s-Sahîhu’l-muharrec ‘alâ kitâbi Müslim b. el-Haccac*,⁵³ *el-Muharrec ‘alâ Sahîhi Müslim*,⁵⁴ *Müstahrecu Ebî ‘Avâne*,⁵⁵ *Müsnedü Ebî ‘Avâne*,⁵⁶ *Sâhîhu Ebî ‘Avâne*,⁵⁷ *es-Sahîhu’l-müsned*,⁵⁸ *el-Müsnedü’s-Sahîh*⁵⁹ adlarıyla anılmıştır. Müslim’in *Sahîh* adlı eseriyle ilgili yapılan *Müstahrecu Ebî ‘Avâne* birçok konuda Müslim’in eserine katkıda bulunmuştur. Tertib olarak Müslim ile aynı yönleri olsa da bazı hadisler farklı bablarda ele alınabilmiştir. Bazı bablar Müslim’in *Sahîh*’ine göre daha fazla başlık altında incelenmiştir. Bu bab başlıkları, bab içeriği ile ilgili hükümler içerebilmiştir. Ebû ‘Avâne eserine Müslim’de olmayan bazı hadisleri de kitabına almış,

⁵³ İbn Hallikan, *Vefeyâtü’l-a`yan*, 6/393.

⁵⁴ Tâcuddin es-Sübkî, *Tabakâtü’l-Şafi`iyyeti’l-kübrâ*, 1/86.

⁵⁵ Kâtip Çelebî, *Mustafa b. Abdillâh, Keşfu’z-zunun an esâmi’l-kütübi vel-funun, nşr. Muhammed Şerefuddîn, Rifat Bilge* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, t.y.), 2/1671.

⁵⁶ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-İber fî haberi men ğaber*, thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Sa`id (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y.), 3/469.

⁵⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfu’z-zunun*, 2/1075.

⁵⁸ Ziriklî, *el-A`lam*, 8/196.

⁵⁹ Zehebî, *Siyeru a`lâmi`n-nübelâ*, 14/417.

bu hadislerin Müslim'in *Sahîh* adlı eserinde olmadığını belirterek karışıklık olmasını önlemiştir. Çalışmamızın netleşmesi adına ilgili bölümde konu hakkında örnekler sunduk.

3.1.1. Müstahrec adlı kitabın isimlendirilmesi

İslam âlimleri Ebû 'Avâne'nin kitabının ismi konusunda ihtilaf etmişler, kitaptan bahsederken “müsned”, “muhtasar”, “sahîh”, “müstahrec”, “muharrec” gibi adlar kullanmışlardır. Kitabı belirtmek için kullanılan isimler şunlardır:

1-*Müslimin Muhtasar Sahîh Müsnedi*

2-*Müslimin Sahîh Müstahreci*

3- *Sahîh in Müstahreci*

4- *Ebû 'Avâne nin Sahîhi*

5- *Ebû 'Avâne nin Müstahreci*

6- *Ebû 'Avâne nin Müsnedi*

7- *Sahîh Müsned*

8- *Müsned*

9- *Sahîh i Müslimin Sahîh Müsned Muharreci*⁶⁰

3.1.2. Kitaptaki hadislerin dereceleri

Ebû 'Avâne'nin kitabında bulunan hadislerin büyük bir kısmı sahîhtir. Çünkü Ebû 'Avâne sahîh bir kitap üzerine müstahrec yapmıştır. Ebû 'Avâne'nin Müstahrecine aldığı bazı hadisler ise Müslim'in Sahîh'inde bulunmamaktadır. Bu hadislerin diğerlerinden ayırt edilebilmesi için başına ۛ harfi konulmuştur. Bu hadislerin içerisinde sahîh, hasen ve zayıf hadisler bulunmaktadır. Nitekim İbn Hacer, Ebû 'Avâne'nin müstahrecinde ziyade olan hadislerde, sahîh, hasen, zayıf ve mevkuf hadislerin olduğunu bildirilmektedir.⁶¹ Zehebî kitaptaki ziyadelerin içerisinde uydurma hadislerin de yer aldığını belirtmiştir. Abdullah b. Muhammed el-Belevî'nin de hadis uyduran bir

⁶⁰ Zehebî, *Iber*, 2/151; İbn Salah, *Tabakatul Fukaha*, 2 /679.

⁶¹ İbn Hacer, *Nüket*, 1/291-292.

râvi olması dolayısıyla onun Bedir savaşında su ile ilgili olan rivâyetinin de bu kapsamda uydurma bir hadis olarak kabul edildiğini bildirmiştir.⁶²

Ebû ‘Avâne’nin kitabında bu hadis şu şekilde geçmektedir;

ز حدثنا أبو محمد عبد الله بن محمد بن عبد الله الأنصاري البلوي المدني ببدر، وبمكة وسألته، قال: حدثني عُمارة بن زيد بن عبد الله الأنصاري المدني، حدثنا إبراهيم بن سعد عن محمد بن إسحاق، قال: حدثني الزهري، عن عائشة بنت سعد حدثته أَنَّ أباها حدثها أَنَّ رسول الله -صلى الله عليه وسلم- نزل واديا دَهْسًا لا ماء فيه، وسبقه المشركون إلى القِلاب، فنزلوا عليها، وأصاب العطش المسلمون، فشكوا إلى رسول الله -صلى الله عليه وسلم-، وَنَجَمَ التَّفَاقُ، فقال بعض المنافقين: لو كان نبيًّا كما يزعم لاستسقى لقومه كما استسقى موسى لقومه، فبلغ ذلك النبي -صلى الله عليه وسلم- فقال: أَوْ قالوها! عسى ربكم أن يسقيكم. ثم بسط يديه، وقال: اللهم جَلِّنا سحابًا كثيفًا، قصيفًا، دلوفاً، خلوفًا، ضحوكًا، زبرجًا، تمطرنا منه، رذاذًا، قَطْقَطًا، سَجَلًا، بُعَاقًا، يا ذا الجلال والإكرام، فما رَدَّ يديه من دعائه حتى أَظَلَّتْنا السحابة التي وصف، تتلَوْن في كل صفة وصف رسول الله -صلى الله عليه وسلم- من صفات السحاب، ثم أمطرنا كالضُّرُوب التي سألها رسول الله -صلى الله عليه وسلم-، فَأَنْعَمَ السيل الوادي، فشرب الناس من الوادي وارتووا⁶³.

Yukarıdaki hadis senedinde râvilerin arasında Abdullah b. Muhammed el- Belevî’de bulunmaktadır. Hadiste Müslümanların Bedir Savaşında yaşadığı olay anlatılmıştır. Müslümanlar susuz bir yerde bulunurken müşriklerin su kuyusunun başını tuttukları ve Müslümanların suya ulaşamadıkları anlatılmaktadır. Müslümanlar iyice susayınca içlerindeki münafıklar Peygamberimizi su bulması konusunda zorladılar. Hz. Musa’nın kavmine su bulduğu gibi O’nun da Müslümanlara su bulmasını istediler. Peygamberimiz’in bunun üzerine uzunca bir yağmur duası yaptığı ve çok miktarda bir yağmurun yağıp sele yol açtığı rivâyet edilmektedir. Bu hadisin rivâyet zincirinde Abdullah b. Muhammed el-Belevî olduğu için hadis uydurma olarak nitelendirilmiştir. Zaten Ebû ‘Avâne hadisin Müslim’in Sahih’inde geçmediğini hadisin başına ز harfi koyarak belirtmiştir.

3.1.3. Kitaptaki râvilerin dereceleri

Ebû ‘Avâne’nin kitabında bulunan râvilerin büyük kısmı sika veya sikaya yakın râvilerden oluşmaktadır. Çünkü Ebû ‘Avâne’nin istihrac yaptığı kitap Müslim’in Sahih

⁶² ez-Zehebî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânu’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bücavî (Beyrut: Dâru’l-Marife, tsz.), 2/491.

⁶³ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 7/63.

adlı kitabıdır. Ebû ‘Avâne yaptığı istihracda senedleri ya Müslim’in hocasında veya Müslim’in hocasının hocasında buluşturmuştur. Ebû ‘Avâne’nin kitabında Müslim’in kitabında olmayan hadisler de bulunmaktadır. Bu hadislerin ise bazıları zayıf bazıları uydurma dahi olabilmektedir. Bu hadislerin başında bulunan “ج” harfi hadislerin diğerlerinden ayırt edilebilmesini sağlamaktadır. Ebû ‘Avâne’nin bu hadisleri kitabına alma sebebi ise âli isnad elde etme çabasıdır. Nitekim bu hadislerin Sahîh senedleri zaten Müslim’in Sahîh’inde mevcuttur.⁶⁴

Ebû ‘Avâne’nin kitabında bulunan râvileri 3 başlık altında inceleyebiliriz;

a. Zayıf olan hadislerine güvenilmeyecek olanlar:

Eş‘as b. Sevvâr el-Kindî⁶⁵

Bekkâr b. Muhammed⁶⁶

Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ Hadramî⁶⁷

b. Yalancılıkla itham edilmiş râviler

Abdullah b. Ömer el- Vâkığî⁶⁸

Cağfer b. Abdulvâhid⁶⁹

Halid b. Yezid⁷⁰

c. Hakkında cerh ve ta’dil yapılmamış olanlar

Fadl b. Abdilcebbâr⁷¹

Muhammed b. Amr b. Nafi’⁷²

⁶⁴ İbn Hacer, Ebu’l-Fazl Şihabuddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu’l-bârî bi Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Muhibbuddin el-Hatib (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, t.y.),13/88; Irâkî, Ebu’l-Fazl Zeynüddin Abdurrahim b. el- Hüseyin, *Fethu’l-muğis bi Şerhi elfiyyeti’l-hadis*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1408/1988), 1/46.

⁶⁵ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*,6/258.

⁶⁶ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*,16/254.

⁶⁷ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 6/282.

⁶⁸ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 2/457.

⁶⁹ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*,16/381.

⁷⁰ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*,16/481.

⁷¹ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*,1/147.

⁷² Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*,16/367.

Yukarıdaki râviler Ebû ‘Avâne’nin kitabında geçmektedir. Hakkında cerh ve ta’dil yapılmamış olan râvilerin bulunduğu hadisler râviler hakkında ortaya çıkabilecek olan yeni bilgilerle güvenilir olma ihtimaline karşı kitapta yer bulmuştur. Bu râvilerin hadisleri Müslim’in kitabında olmadığında hadisin başındaki “ج” harfi ile belirtilmiştir.

3.1.4. Ebû ‘Avâne’nin kitabının önemi ve faydaları

Ebû ‘Avâne’nin kitabının önemi, üzerine çalışma yaptığı Müslim’in kitabının hadis alanındaki öneminden kaynaklanmaktadır. Zira Müslim’in Sahîh adlı eseri hadis alanında temel kaynaklardandır. Bu çalışma Müslim’in kitabına hem metin yönünden hem de sened yönünden fayda sağlamıştır. Müslim’in Sahîh adlı kitabında hadisler guruplar halinde düzenlenmiş aynı konu ile ilgili hadisler bir bölümde aktarılmış olmasına rağmen başlık konulmamıştır. Ebû ‘Avâne ise eserinde hadisleri başlıklar halinde vermiştir. Ebû ‘Avâne’nin bu kitabının önemini gösteren bir diğer mesele ise birçok âlimin bu kitabı kaynak olarak göstermesi ve bu kitaptan alıntı yapmış olmasıdır.

İbn Salah, *Sıyanetü Sahîhi Müslim*⁷³, Mizzî, *Tehzîbul Kemal*⁷⁴, İbn Hacer, *Tehzîbu’t tehzîb*⁷⁵ adlı eserlerinde Ebû ‘Avâne’nin Müstahreci’ine atıfta bulunmaktadır. Ebû ‘Avâne’nin müstahrecinin diğer önemli katkısı ise müstahrec yoluyla elde edilen faydalardır. Bu faydalar şu şekilde ifade edilebilir. Âlî sened elde etmek, Ziyadetu’s-sıka, tariklerin çoğalmasıyla hadisin kuvvet kazanması, an‘ane ile rivâyet edilen bazı hadisleri semâ’ kaydı ile rivâyet ederek şüpheyi ortadan kaldırmak, metinde veya senette bulunan idracların bilinmesi, râvilerin açıklamalarının ortaya çıkarılması, muhtelit olan bazı râvilerin ihtilatından önceki hadislerine yer verilmesi, hadislerde bulunan müdelles râvileri ortaya çıkarması, hadislerin maksadının açıklanması, esbâbü vürûdi’l hadislerin bilinmesi.

Ebû ‘Avâne’nin müstahrec adlı kitabında istihrac yoluyla elde edilen faydaları Müslim’in *Sahîh*’i ile karşılaştırmalı olarak örnekleriyle beraber şu şekilde sıralayabiliriz;

⁷³ İbnü’s-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî, *Sıyanetü Sahîhi Müslim*, thk. Muvaffak b. Abdillâh b. Abdilkâdir (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî), 238/276.

⁷⁴ Mizzî, Ebu’l-Haccac Yusuf, *Tehzîbu’l-kemal fî esmâi’r-ricâl*, thk. Beşşar Avvâd Ma‘ruf (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1415/1994), 34/21.

⁷⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, 9/217.

3.1.4.1. Âlî isnad elde etmek

Aynı metnin birkaç isnadından veya metinleri farklı olsa da birkaç isnaddan ilk kaynağa diğerlerine oranla daha az râvî ile ulaşan isnada âlî isnad denir.⁷⁶ Bir hadisin rivâyet zincirindeki güvenilir hadis râvilerinden Hz. Muhammed’e ulaşan en kısa yolu⁷⁷ olarak da tanımlanabilir.

Âlî isnadın karşıtı nâzil isnaddır. Bir hadiste âlî isnadın elde edilmesi, hadis âlimleri tarafından önemli kabul edilmiştir. Müstahrec çalışmalarının en önemli faydalarından biri hadislerin âlî isnadlarının ortaya çıkarılması olarak ifade edilebilir.

Âlî isnadın önemi konusunda Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) “Âlî isnad elde etme çabası selefın sünnetidir. Zira Abdullah b. Mesud’un ashabı hadisi işitme ve öğrenme gâyesiyle Kûfe’den Medîne’ye gelirdi.” dediğı nakledilmiştir.⁷⁸ Ünlü muhaddis Yahya b. Ma’tin’e (ö. 233/847) ölüm döşeginde son isteğı sorulunca “boş ev ve âlî isnad” cevabını vermesi⁷⁹ âlî isnada verdikleri önemi açıkça ifade etmektedir.

Âlî isnad konusunda yapılmış olan istihraca şu örnek verilebilir:

⁷⁶ Abdullah Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 139.

⁷⁷ Raşid Küçük, “İSNAD”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 23/154-159.

⁷⁸ Suyûtî, *Tedribu’r-râvî*, 434.

⁷⁹ İbnü’s-Salah, *Ulûmu’l-hadis*, 256.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشْرٍ، وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "إِذَا كَفَرَ الرَّجُلُ أَخَاهُ فَقَدْ بَاءَ بِهَا أَحَدُهُمَا"⁸⁰

Müslim'in Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den rivâyet ettiği hadiste Hz. Muhammed "Bir adam kardeşine kâfir derse ikisinden biri kâfir olur." buyurmuştur.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ بَشْرٍ، حَدَّثَنَا سَفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنْ أَبِي يُونُسَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: "مَنْ كَفَرَ أَخَاهُ فَقَدْ بَاءَ بِهِ أَحَدُهُمَا"⁸¹

Abdurrahman b. Bişr → Süfyan b. Üyeyne → Eyyüb → Nafi' → İbn Ömer → Peygamber Efendimiz: "Kim kardeşini tekfir ederse ikisinden biri kâfir olur." buyurmuştur.

Abdurrahman b. Bişr Müslim'in hocasıdır.⁸² Ebû 'Avâne bu hadisi Müslim yolu ile almış olsaydı senette en az bir râvinin daha olması gerekecekti. Ancak Ebû 'Avâne zikredilen hadisi istihrac yoluyla direk Abdurrahman b. Bişr'den rivâyet ederek hadisin senedini kısaltmış ve bu hadisi âlî isnad olarak rivâyet etmiştir.

3.1.4.2. Sika râvilerin hadislere yaptığı ziyadelere ulaşılması

Adalet ve zabt niteliklerini tamamen taşıyan, hadis rivâyetinde güvenilir râviye sıkı denir.⁸³ Güvenilir olan bir râvinin, diğer rivâyetlerde bulunmayan bir bilgiyi rivâyetine⁸⁴ ise ziyadetü's-sika denir. Bir hadisi aynı hocadan rivâyet eden sika râvilerden birisinin, bu hadisle ilgili arkadaşlarından farklı olarak rivâyet ettiği fazlalığa ziyadetu's-sika denir. Bazı hadislerde sika râvilerin ziyadeleri hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına büyük katkı sağlamıştır. Ziyadesi olan râvinin sika olarak nitelendirilmiş olması hadise yaptığı eklemenin de güvenilir olduğu anlamına gelmektedir. Bu anlamda sika râvilerin ziyadelerinin ortaya çıkarılması müstahrec çalışmalarının önemli faydaları arasındadır.

Bu konuda şu örnek verilebilir;

⁸⁰ Müslim, "İman", 111.

⁸¹ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 1/228.

⁸² İbn Salâh, *Sıyânetu Sahihi Müslim*, 58.

⁸³ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 277.

⁸⁴ Salih Kocabey, "Ziyâdetü's-sika", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44/486-487.

وَحَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، أَخْبَرَنَا قَتَادَةُ، وَثَابِتٌ، وَحُمَيْدٌ، عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَجُلًا جَاءَ فَدَخَلَ الصَّفَّ وَقَدْ حَفَزَهُ النَّفْسُ، فَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ، فَلَمَّا قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاتَهُ قَالَ: أَيُّكُمُ الْمُتَكَلِّمُ بِالْكَلِمَاتِ؟ فَأَرَمَ الْقَوْمُ، فَقَالَ: أَيُّكُمُ الْمُتَكَلِّمُ بِهَا؟ فَإِنَّهُ لَمْ يَقُلْ بَأْسًا فَقَالَ رَجُلٌ: جِئْتُ وَقَدْ حَفَزَنِي النَّفْسُ فَقُلْتُهَا، فَقَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُ اثْنَيْ عَشَرَ مَلَكًا يَبْتَذِرُونَهَا، أَيُّهُمْ يَرْفَعُهَا⁸⁵.

Müslim'in Züheyr b. Harb'den riayet ettiği bir hadiste Enes şöyle buyurmuştur;

Bir adam nefes nefese (mescide) gelerek safa girmiş ve: الحمد لله حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه Allah'a hayırlı, halisane hamd olsun! demiş. Resulullah namazını bitirince:

O sözleri söyleyen hanginizdi? diye sormuş. Cemaat sükût etmişler. Bunun üzerine Resulullah tekrar:

Bunları söyleyen hanginizdi? Zira zararlı bir şey söylemedi, buyurmuşlar. Derken bir adam: “Soluk soluğa (koşarak) yetişdim de onları ben söyledim.” demiş. Resulullah: “Gerçekten on iki Melek gördüm ki bunları hangisi Allah'a evvelâ arz edecek diye yarış ediyorlardı” buyurmuştur.

Aynı hadisi Ebû ‘Avâne aşağıdaki şekilde rivâyet etmiştir;

حدثنا جعفر بن محمد بن شاكر، نا عفان، نا حماد بن سلمة، أنا ثابت وقتادة وحميد، عن أنس -رضي الله عنه- أن رجلاً جاء فدخل في الصف، وقد حفزه النفس، فقال: الحمد لله حمداً كثيراً طيباً مباركاً فيه. فلما قضى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - صلاته قال: أيكم المتكلم بالكلمات؟ فأرَمَ القوم فقال: أيكم المتكلم بها؟ فأرَمَ القوم، فقال: أيكم المتكلم، فإنه لم يقل بأساً، فقال رجل: جئت وقد حفزني النفس، فقلتها، فقال: لقد رأيت اثني عشر ملكاً يبتذرونها أيهم يرفعها وزاد حميد: إذا جاء أحدكم فليمش نحو ما كان يمشي فليصل ما أدرك وليقض ما سبقه⁸⁶

Bir adam nefes nefese (mescide) gelerek safa girmiş ve: الحمد لله حمدا كثيرا طيبا مباركا فيه Allah'a hayırlı, halisane çok hamd olsun! demiş. Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) namazını bitirince:

O sözleri söyleyen hanginizdi? diye sormuş. Cemaat sükût etmişler. Bunun üzerine Resulullah tekrar:

Bunları söyleyen hanginizdi? Zira zararlı bir şey söylemedi, buyurmuşlar. Derken bir adam: Soluk soluğa (koşarak) yetiştim de onları ben söyledim demiş. Resulullah:

⁸⁵ Müslim, “Mesâcid”, 419.

⁸⁶ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 4/336.

“Gerçekten on iki Melek gördüm ki bunları hangisi Allah'a evvelâ arz edecek diye yarış ediyorlardı.” buyurmuştur.

Ebû ‘Avâne’nin rivâyetinde bulunan Humeyd adlı râvi sika bir râvidir.⁸⁷ Hadise ilave olarak “Bir kişinin namaza yetişmek için çok acele etmemesi gerektiği, yetiştiği yerde namaza katılıp daha sonra ise eksik kalan kısımları tamamlaması gerektiğini” Peygamber Efendimizin hadisinde böyle bir metnin de bulunduğunu ifade etmiştir. Müslim’in *Sahîh* adlı eserinde bulunmayan bu rivâyet Ebû ‘Avâne’nin *Müstahreci*’nde zikredilmiş ve bu bilgiye istihrac yoluyla elde edilen hadis vasıtasıyla ulaşılmıştır. Ziyadeyi yapan râvinin sika olması ilavesinde güvenilir olduğunu göstermektedir.

Bu konuda diğer bir örnek şu şekildedir;

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: عَرَضَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فِي الْقِتَالِ، وَأَنَا ابْنُ أَرْبَعِ عَشْرَةَ سَنَةً، فَلَمْ يُجْزَنِي، وَعَرَضَنِي يَوْمَ الْخَنْدَقِ، وَأَنَا ابْنُ خَمْسِ عَشْرَةَ سَنَةً، فَأَجَازَنِي، قَالَ نَافِعٌ: فَقَدِمْتُ عَلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ وَهُوَ يَوْمَئِذٍ خَلِيفَةٌ، فَحَدَّثْتُهُ هَذَا الْحَدِيثَ، فَقَالَ: إِنَّ هَذَا لَحَدٌّ بَيْنَ الصَّغِيرِ وَالْكَبِيرِ، فَكَتَبَ إِلَى عُمَّالِهِ أَنْ يَفْرَضُوا لِمَنْ كَانَ ابْنُ خَمْسِ عَشْرَةَ سَنَةً، وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ فَاجْعَلُوهُ فِي الْعِيَالِ.⁸⁸

Müslim’in Abdullah b. Numayr’dan rivâyet ettiği hadiste İbni Ömer:

Uhud harbi günü Resûlullah beni harpte teftiş etti. O zaman ben on dört yaşında idim. Bana müsaade etmedi. Beni Hendek günü de teftiş etti. O zaman onbeş yaşında idim. Ve bana müsâade etti. Nâfi' demiş ki: Bunun üzerine Ömer b. Abdilâzîz’in yanına gittim. O gün halife idi. Ve kendine bu hadîsi söyledim. Ömer: Gerçekten bu, küçüklükle büyüklük arasında bir sınırdır dedi. Memurlarına: Onbeş yaşında olan kimseye asker aylığı bağlamalarını yazdı. Bu yaştan aşağı olanı çocuklara katın! dedi.

Müslim’in rivâyet ettiği yukarıdaki hadisten savaşa katılmak için on beş yaşın sınır kabul edildiği ve bu yaştan küçük kişilerin askere alınmadığı anlaşılmaktadır.

⁸⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu et- Tehzîb*, 3/39.

⁸⁸ Müslim, “İmare”, 91.

حدثنا أبو الحسن الميموني عبد الملك بن عبد الحميد قال: حدثنا محمد بن عبيد، قال: حدثنا عبيد الله بن عمر، عن نافع، عن ابن عمر، قال: عرضني رسول الله - صلى الله عليه وسلم - يوم أحد في القتال وأنا ابن أربع عشرة، فلم يجزني، فلما كان الخندق عرضني وأنا ابن خمس عشرة سنة فأجازني.⁸⁹

Ebû 'Avâne'nin rivâyet ettiği hadiste ise İbn Ömer: “Ben Uhud günü on dört yaşında idim. Rasulullah savaşa katılmak için bana izin vermedi. Hendek savaşında ise on beş yaşında idim bana izin verdi.” demiştir. Burada da İbn Ömer'in rivâyeti Müslim'in hadisini güçlendirmiştir.

3.1.4.3. Tariklerin çoğalmasıyla hadisin kuvvet kazanması

Tarik bir sözü bir haberi birbirinden alarak sonraki insanlara ulaştıran kimselerin isimlerinin tarihi sıra ile zikredildiği kısım, okuyucu veya dinleyiciyi söze habere ulaştıran yol olarak tanımlanmıştır.⁹⁰ Müstahrec türü çalışmaların önemli özelliklerinden biri de hadislerin bilinen tariklerinin dışında birçok tarikini ortaya çıkartmak suretiyle hadislerin daha sağlam hale gelmelerini sağlamalarıdır.

Hadislerin başka tariklerinin ortaya çıkarılması hadislerin anlaşılmasında veya sıhhatlerinin tespitinde önemli rol oynamıştır. Rivâyet zincirinde zayıf râvi bulunan bir hadisin ulaşılan diğer rivâyet yoluyla bu illetten kurtulması veya aynı konuda iki hadisin bulunduğu durumda tarîki daha çok olan hadisin tercih edilmesi bu faydalardan biridir. Bir hadisin ne kadar fazla tarikine ulaşılsa ihtilafu'l-hadis, garibü'l-hadis, ilelü'l-hadis, rical ilmi, cerh-tadil başta olmak üzere hadis ilimlerinde tespit ve anlama problemlerini çözmede o kadar fayda sağlanabilmektedir.⁹¹

Bu konuda şu örneği verebiliriz;

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَابْنُ نُمَيْرٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ زِيَادِ بْنِ عِلَاقَةَ، سَمِعَ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: بَايَعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى النَّصْحِ لِكُلِّ مُسْلِمٍ.⁹²

Müslim'in, Ebû Bekir b. Ebi Şeybe'den rivâyet ettiği hadiste:

“Nebi'ye her Müslümana nâsihat etmek şartı ile bey'at ettim.” dediğini aktarmıştır.

⁸⁹ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 14/116.

⁹⁰ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 308.

⁹¹ Ahmed b. Muhammed Fukeyr, “*Hadisleri Anlamada Bütüncül Yaklaşım*”, çev. Muammer Bayraktutar, Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/2 (2013): 287-338.

⁹² Müslim, “İmân”, 56.

حدثنا إسحاق بن سيار حدثنا عبيد الله، حدثنا سفيان عن زياد بن علاقة قال: سَمِعْتُ جَرِيرًا يُحَدِّثُ حِينَ مَاتَ الْمَغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ، خَطَبَ النَّاسَ فَقَالَ: أَوْصِيكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَحَدِّهِ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَالسَّكِينَةَ، وَالْوَقَارَ، فَإِنِّي بَايَعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بِيَدِي هَذِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَاشْتَرَطَ عَلَيَّ النَّصْحَ لِكُلِّ مُسْلِمٍ،....⁹³

Ebû 'Avâne'nin İshâk b. Seyyâr'dan rivâyet ettiği hadisi farklı bir tarikle getirilmiştir. Senedleri Süfyan adlı râvide buluşmuştur. Müslim'in rivâyetindeki metni içerisinde bulunduran yukarıdaki hadis, farklı bir rivâyet zinciri ile rivâyet edilmiştir.

Konuyla ilgili başka bir örnek şu şekildedir;

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الْمُسَيْبِيُّ، حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ يَعْنَى ابْنُ عِيَاضٍ أَبَا ضَمْرَةَ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: بَيْنَمَا ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ يَتَمَشَّوْنَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ، فَأَوُّوا إِلَى غَارٍ فِي جَبَلٍ، فَانْحَطَّتْ عَلَى فَمِ غَارِهِمْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ، فَانْطَبَقَتْ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: انْظُرُوا أَعْمَالًا عَمِلْتُمُوهَا صَالِحَةً لِلَّهِ، فَادْعُوا اللَّهَ تَعَالَى بِهَا، لَعَلَّ اللَّهَ يَفْرُجُهَا عَنْكُمْ، فَقَالَ أَحَدُهُم: اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ، وَامْرَأَتِي، وَلِي صَبِيَّةٌ صَغَارٌ أَرْعَى عَلَيْهِمْ، فَإِذَا أَرَحْتُ عَلَيْهِمْ، فَلَبِثْتُ حَلَبْتُ، فَبَدَأْتُ بِوَالِدَيَّ، فَسَقَيْتُهُمَا قَبْلَ بَنِيَّ، وَأَنَّهُ نَأَى بِي ذَاتَ يَوْمٍ الشَّجَرُ، فَلَمْ أَتِ حَتَّى أَمْسَيْتُ، فَوَجَدْتُهُمَا قَدْ نَامَا، فَحَلَبْتُ كَمَا كُنْتُ أَحْلُبُ، فَجِئْتُ بِالْجَلَابِ، فَقُمْتُ عِنْدَ...⁹⁴

Müslim *Sahih* 'inde bulunan Abdullah b. Ömer'in rivâyet ettiği hadiste mağaranın ağzını kapatan kayadan dolayı içeride kalan üç kişinin olayı anlatılmaktadır. Müslim bu hadisi Muhamed b. İshak'dan rivâyet etmiştir.

حدثنا يوسف بن مسلم، قال: حدثنا حجاج، قال: أخبرنا ابن جريج، قال: أخبرني موسى بن عقبة، عن نافع، عن ابن عمر، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: "بينما نفر ثلاثة يمشون أخذهم مطر فأووا إلى غار في جبل فانحطت على غارهم صخرة من الجبل فأطبقت عليهم، فقال بعضهم لبعض: انظروا أعمالاً عملتموها صالحة، فادعوا الله بها لعله يفرجها، فقال أحدهم: اللهم إنه كان لي والدان شيخان كبيران، وامراتي، وصبية صغار، فكنت أرعى عليهم، فإذا رحت عليهم حلبت، فبدأت بوالدي أسقيهما قبل صبيتي وأهلي، وإني احتبست يوماً فلم أت حتى أمسيت، فوجدتهما قد ناما، فحلبت كما كنت أحلب، وجئت بالجلاب، فقامت عند رؤوسهما، أكره أن..."⁹⁵

Ebû 'Avâne' ise istihrac yaptığı hadisi Yûsuf b. Müslim den rivâyet ederek farklı bir tarikle getirmiştir. İki sened Nafi' adlı râvide buluşmuştur. Böylece aynı konuyu anlatan hadislerin farklı rivâyet zincirlerine ulaşılmıştır.

⁹³ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 1/299.

⁹⁴ Müslim, "Rikâk", 100.

⁹⁵ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 12/474.

حدثنا حمدان بن الجنيّد الدقاق، وأبو دؤاد الحراني وغيرهما قالوا: حدثنا أبو عاصم، عن ابن جريج، عن موسى بن عقبة، عن نافع، عن ابن عمر، عن النبي صلى الله عليه وسلم بمعناه مثله.⁹⁶

Bu hadiste de Ebû ‘Avâne farklı bir tarikile aynı hadisi getirmiştir. Yine sened Nafi' adlı râvide buluşmuştur. Ve böylece hadisteki metin mana olarak aynı olduğu için metni tekrar etmemiş “بمعناه مثله” ifadesini kullanmıştır. Bu şekilde hadislerin farklı tarikleri ortaya çıkartılarak hadis güçlendirilmiş ve ulaşılan yeni tarikile elde edilebilecek bir fayda varsa bu tespit edilmiştir.

3.1.4.4. An‘ane ile rivâyet edilen bazı hadisleri semâ kaydı ile rivâyet ederek şüpheyi ortadan kaldırması

An‘ane ile rivâyet edilen ve özellikle müdellis râvinin bulunduğu senedler, hadisi hocasından bizzat işitip işitmediği ile ilgili bir bilgi sunmadığı için hükmü konusunda öteden beri farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kimileri böyle bir senetteki râvilerin birbirleriyle görüştüğü ve hadisi hocasından bizzat işittiğinin bilinmesi gerektiği yönünde görüş belirtirken bazı muhaddisler de sadece görüşüklerine dair bilginin yeterli olacağını söylemişlerdir.⁹⁷ Bu anlamda “an” sigası ile rivâyet edilen hadislerin müstahrec çalışmalarında semâ yoluyla rivâyetinin bulunması, hadisin sened değerlendirilmesinde önemli bir fayda sağlamaktadır.

Müstahrec türü eserlerde, an‘ane ile rivâyet edilen bazı hadislerin senedinde bulunan bir râvinin, hadisi hocasından işittiğine dair açık ifadeye ulaşılabilir. Böyle bir ifade o hadisin senedi konusunda oluşabilecek tartışmaların önüne geçmekte ve zihinlerdeki şüpheleri ortadan kaldırmaktadır.

Bu konuyla ilgili şu örnek verilebilir;

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ، حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ، حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَذْبَحُوا إِلَّا مُسِنَّةً، إِلَّا أَنْ يَعْسَرَ عَلَيْكُمْ، فَتَذْبَحُوا جَذَعَةً مِنَ الضَّأْنِ⁹⁸

⁹⁶ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 12/476.

⁹⁷ Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Tedribu’r-râvî fî Şerhi takrîbi’n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî, (Beyrut: Müessesetü’r-Reyyan, 1430/2009), 172-174.

⁹⁸ Müslim, “Kurban” 13.

Müslim'in Ahmed b. Yûnus'dan rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Muhammed “Bir yıllık hayvandan başkasını kurban kesmeyiniz. Ancak bunu bulmak size güç gelirse, o başka bu durumda altı aylık bir koyun yavrusu kesiverin.” buyurmuştur.

Ebû ‘Avâne’nin rivâyeti ise hadis şu şekildedir;

حدثنا ابن المنادي، قال: حدثنا يونس بن محمد، قال: حدثنا أبو خيثمة ح

وحدثنا الصاغانى، قال: حدثنا حسن بن موسى الأشيب، قال: حدثنا زهير بإسناده مثله. رواه محمد بن بكر، عن ابن جريج، حدثني أبو الزبير، أنه سمع جابرا يقول وذكر الحديث: “لا تذبحوا إلا مسنة إلا أن يعسر عليكم فتذبحوا جذعة من الضأن”،⁹⁹

Müslim'in Sahîhindeki rivâyette Ebû Zübeyr, Cabirden an‘ane yoluyla rivâyette bulunmaktadır. Ebû Zübeyr müdellis bir râvi olduğu için¹⁰⁰ an‘ane yoluyla yaptığı rivâyetlerin Sahîh olduğundan şüphe duyulmaktadır. Oysaki Ebû ‘Avâne’nin rivâyetinde Ebû Zübeyr’in Cabir’den semâ yoluyla rivâyet ettiği görülmektedir. Ebû Zübeyr sika müdellis bir râvidir.¹⁰¹ Müdellis ve sika olan râvilerin semâ yoluyla rivâyet ettikleri hadisler sahîh kabul edildiği için burada Ebû ‘Avâne’nin rivâyeti hadisin sahîh olduğuna işeret etmektedir. Görüldüğü üzere istihrac ile yukarıdaki hadisin sema yoluyla riayetne ulaşarak hadis hakkında oluşabilecek şüpheler giderilmiştir.

3.1.4.5. Hadislerin metinlerinde eksik olan kısımların tamamlanması

İstihrac yoluyla hadislerin eksik kalan bölümlerine ulaşılabilmiştir. Bu konuyla ilgili aşağıdaki örnek verilebilir.

Müslim'in rivâyetindeki hadis aşağıdaki gibidir;

حدثنا أبو كامل الجحدري، وإسحاق بن إبراهيم - واللفظ لإسحاق - قال أبو كامل: حدثنا، وقال إسحاق: أخبرنا - عبد العزيز بن عبد الصمد العمي، حدثنا أبو عمران الجوني، عن عبد الله بن الصامت، عن أبي ذر، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا أبا ذر إذا طبخت مرقة، فأكثر ماءها، وتعاهد جيرانك.¹⁰²

⁹⁹ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 16/92.

¹⁰⁰ Ahmed b. Abdurrahîm b. Huseyn Ebû Zur’a Velîyuddîn Irâkî, *Kitâbü'l-Müdelîsîn*, thk. Re‘fet Fevzî Abdülmuttalîb-Nâfiz Hüseyin Hammâd (Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 1995), 39.

¹⁰¹ İbn Hacer, *Tehzîbu et- Tehzîb*, 12/173.

¹⁰² Müslim, “Edep”, 132.

Müslim'in Ebû Kâmil el- Cehderî'den rivâyet ettiği bir hadiste Ebû Zer şöyle demiştir. Peygamber bana: “Eğer et suyu pişirirsen etin suyunu fazla koy ki komşularına da ikram edesin.” dedi.

حدثنا يوسف بن مسلم، نا حجاج، حدثني شعبة، عن أبي عمران الجوني، عن عبد الله بن الصامت، قال: قدم أبو ذرّ -رضي الله عنه- من الشام فقال: قال أبو ذرّ -رضي الله عنه-: أوصاني خليلي -صلى الله عليه وسلم- بثلاث اسمعواطع ولو لعبد مجدّع الأطراف، وإذا طبخت قدرًا فأكثر ماءها، ثم انظر أهل بيت من جيرانك فأصحبهم منه بمعروف، وصل الصلاة لوقتها، وإذا وجدت الإمام قد صلى فقد أحرزت صلاتك، وهي لك نافلة.¹⁰³

Ebû 'Avâne'nin Müstahrec'inde bulunan hadiste ise Ebû Zer (r.a.) Peygamberimiz'in kendisine üç tavsiyede bulunduğunu rivâyet ederek tavsiyeleri şöyle sıralamıştır:

Güçsüz zayıf bir hizmetçi bile olsa o kişinin sözünün dinlemesi gerektiği,

Yemek pişirilirken yemeğin suyunun fazla konularak komşulara ikram edilmesi ve onlara iyi davranılması gerektiği,

Namazın vaktinde kılınmasının gerekliliği olarak sıralamıştır.

Müslim'in kitabına aldığı hadisde sadece yemek pişirilirken suyunun çok katılarak komşulara ikram edilmesi tavsiyesi bulunurken, Ebû 'Avâne'nin *Müstahreci*'nde bulunan hadiste ise Peygamberimiz'in bu tavsiye dışında iki tavsiyesine daha değinilmiş, üç tavsiyeye ulaşılmıştır. Örneklerden de anlaşılacağı üzere istihrac çalışmaları bazı hadislerin eksik olan kısımlarını tamamlamış ve Peygamber'in tavsiyeleri konusunda ek bilgilere ulaşmamıza vesile olmuştur.

3.1.4.6. Râvilerin açıklamalarının ortaya çıkarılması

Hadislerin daha iyi anlaşılması ve yorumlanması konusunda râvilerin yapmış oldukları açıklamalar önem arz etmektedir. Bu açıdan müstahrec türü çalışmalar râvilerin yapmış oldukları açıklamaları ortaya çıkartarak hadislerin daha iyi anlaşılması ve yorumlanmasına katkı sağlamıştır.

¹⁰³ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 4/281.

Konuyla ilgili şu örnek verilebilir;

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ لُثَيْمٍ، قَالَا: حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ، حَدَّثَنِي سَيْفُ بْنُ سُلَيْمَانَ، أَخْبَرَنِي قَيْسُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بَيْنَ بَيْنِ وَشَاهِدٍ¹⁰⁴.

Müslim'in Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den rivâyet ettiği hadiste İbn Abbas Peygamber'in "Mahkemede kişinin yemin etmesi ve şahidin bulunması yeterlidir." dediğini söylemiştir.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَرْبٍ الطَّائِيُّ، وَأَبُو الْأَزْهَرِ، وَالْحَسَنُ بْنُ غَفَّانَ، قَالُوا: تَنَا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ، قَتْنَا سَيْفُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمَكِّيَّ، قَتْنَا قَيْسُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: "أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِشَاهِدٍ وَبَيْنٍ"¹⁰⁵.

Ebû 'Avâne 'nin Alî b. Harb'den rivâyet ettiği Süfyan b. Süleyman yoluyla gelen rivâyet Müslim'in rivâyeti ile aynıdır.

حَدَّثَنَا ابْنُ الْجُنَيْدِ الدَّقَّاقُ، قَتْنَا الْحُمَيْدِيَّ، قَتْنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ الْمَخْزُومِيُّ، ح وَحَدَّثَنَا الصَّغَانِيُّ، وَأَبُو أُمَيَّةَ، قَالَا: تَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، قَتْنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْحَارِثِ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَيْفُ بْنُ سُلَيْمَانَ الْمَكِّيَّ، عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِالْبَيْنِ مَعَ الشَّاهِدِ، قَالَ عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ: إِنَّمَا ذَلِكَ فِي الْأَمْوَالِ، إِلَّا الْحُمَيْدِيَّ فَإِنَّهُ، قَالَ: قَالَ عَمْرُو فِي الْحُقُوقِ¹⁰⁶.

Abdullah b. Haris yolu ile gelen rivâyette ise Amr b. Dînar bu hükmün sadece mallar konusunda geçerli olduğunu, sadece Hümeydi'nin bu görüşte olmadığını belirtmiştir. Ömer ise bu durumun hukuk ile ilgili konularda da geçerli olduğunu ifade etmiştir. Ebû 'Avâne'nin getirdiği rivâyetlerde Amr b. Dînar ve Ömer adlı râvilerin hadis konusunda verdikleri ilave ifadelere ulaşılmıştır.

Bu mesele mezhepler arası ihtilaflı bir konu olduğu için Ebû 'Avâne bu konuyla ilgili destekleyici hadislerin tamamına yervermiştir.

Ebû 'Avâne'nin konu ile ilgili kitabında zikrettiği diğer hadisler şu şekildedir;

¹⁰⁴ Müslim "Akdiye" 3.

¹⁰⁵ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 4/55.

¹⁰⁶ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 4/55.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مُصْعَبٍ الصُّورِيُّ، وَعِمْرَانُ بْنُ بَكَّارٍ الْكَلَاعِيُّ، وَعَلِيُّ بْنُ عُثْمَانَ النَّفِيلِيُّ، وَيَزِيدُ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ الدِّمَشْقِيِّ، قَالُوا: تَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ الصُّورِيُّ، قَتْنَا الْمُغِيرَةَ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، عَنْ أَبِي الرَّنَادِ، عَنْ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنَّهُ قَضَى بِالْيَمِينِ مَعَ الشَّاهِدِ.¹⁰⁷

Muhammed b. Muhammed'den gelen rivâyette Hz. Muhammed “Mahkemede kişinin yemini ile bir şahidin bulunması yeterlidir.” buyurmuştur.

حَدَّثَنَا بَحْرُ بْنُ نَصْرِ، قَتْنَا ابْنَ وَهْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ الْحَكَمِ، عَنْ زُهَيْرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ سُهَيْلِ بْنِ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: يَغْنِي قَضَى بِالْيَمِينِ مَعَ الشَّاهِدِ الْوَاحِدِ.¹⁰⁸

Bahr b. Nasr den gelen rivâyette “Hz. Muhammed mahkemede bir şahit ile kişinin yemini yeterlidir.” buyurmuştur.

حَدَّثَنَا أَبُو أُمَيَّةَ، قَتْنَا مُوسَى بْنَ إِسْمَاعِيلَ، قَتْنَا شُعَيْثُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زُبَيْبِ بْنِ ثَعْلَبَةَ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ جَدِّي: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبِلَ لَهُ شَاهِدًا وَاحِدًا وَيَمِينَهُ.¹⁰⁹

Ebû Ümeyye den gelen rivâyette Hz. Muhammed “Bir şahit ve davacının yemini kabul edilir.” buyurmuştur.

حَدَّثَنِي مُسَدَّدُ بْنُ قَطَنِ، قَتْنَا قُتَيْبَةَ، ح وَحَدَّثَنَا الْعَزَّيْ، قَتْنَا الْحَمِيدِي، قَالَا: تَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ أَبِي حَيَّةَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَتَانِي جَبْرِيلُ فَأَمَرَنِي بِالْيَمِينِ مَعَ الشَّاهِدِ، وَقَالَ إِنَّ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ يَوْمٌ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ.¹¹⁰

حَدَّثَنَا أَبُو يُوسُفَ الْقَارِسِيُّ، قَتْنَا ابْنَ أَبِي أُوَيْسٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ سَعِيدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ شَرْحِبِيلَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ سَعْدِ بْنِ عَبَّادَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ: ” أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِالْيَمِينِ مَعَ الشَّاهِدِ الْوَاحِدِ فِي الْحُقُوقِ“¹¹¹

حَدَّثَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ وَهُوَ ابْنُ أَبِي حَاتِمٍ الْأَسْوَانِيُّ، قَتْنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُتَوَكِّلِ بْنِ أَبِي السَّرِيِّ، قَتْنَا عَبْدَ الرَّزَّاقِ، قَالَ: أَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، يَأْتُرُهُ: ”عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يَقْضِي بِالْيَمِينِ مَعَ الشَّاهِدِ الْوَاحِدِ“.¹¹²

Ebû ‘Avâne konu ile ilgili rivâyetlerin tamamını kitabında zikretmiş ve ihtilafli olan bu konuda bütün riavayetleri bir arada toplamıştır. Râvilerin ilave açıklamalarının yapılan istihracla ortaya çıkarılması hadisin anlaşılması açısından fayda sağlamıştır. Fıkhi

¹⁰⁷ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 4/56.

¹⁰⁸ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 4/57.

¹⁰⁹ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 4/57.

¹¹⁰ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 4/57.

¹¹¹ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 5/4.

¹¹² Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 5/4.

mezhepler ihtilaflı olan bu konuda görüşlerini şekillendirirken râvi açıklamalarını da göz önünde bulundurmuşlardır.

3.1.4.7. Müstahrecin giderdiği illetler

İllet, hadiste bulunan ve ancak mutehassıs hadis âlimlerinin anlayabileceği kapalı, gizli ve çoğunlukla hadisin sahihliğine zarar veren her türlü kusur anlamına gelmektedir.¹¹³ İstihrac çalışmaları hadislerin sened veya metinde bulunan illet kabul edilen belli kusurlarını gidererek, hadislerin üzerindeki şüpheleri ortadan kaldırmıştır. Böylelikle hadislere yöneltilen olumsuz iddialar ortadan kaldırılabilmiştir. Konu ile ilgili örnekler maddeler halinde şu şekilde sunulabilir.

Metinde veya senette bulunan idracların bilinmesi

Hadisin sened veya metnine aslında olmayan bir şeyin karıştırılmasına idrac, idrac bulunan hadise ise müdrec denilir.¹¹⁴ Hadislerde bulunan idracların bilinmesi önemli bir konudur. Çünkü bazen hadiste bulunan idrac hadisin yanlış anlaşılmasına veya bir ifadenin Hz. Muhammed’e ait olmadığı halde ona aitmiş gibi anlaşılmasına sebep olabilmektedir. Müstahrec türü eserlerin bir faydası da idracları ortaya çıkartmak suretiyle hadislerin daha doğru anlaşılmasını sağlamak olmuştur.

Bu konu ile ilgili şu örnek verilebilir;

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ، ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ وَاللَّفْظُ لَهُ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، ”أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا خَرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ، أَمَرَ بِالْحَرَبَةِ فَتَوَضَّعَ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَيُصَلِّي إِلَيْهَا. وَالنَّاسُ وَرَاءَهُ. وَكَانَ يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السَّفَرِ. فَمِنْ ثَمَّ اتَّخَذَهَا الْأُمَرَاءُ“¹¹⁵

Müslim’in Muhammed b. el-Müsennâ’dan rivâyet ettiği hadiste İbni Ömer şöyle anlatmıştır: “Resulullah bayram günü (namaza) çıktı mı harbenin getirilmesini emredermiş. Bu harbe onun önüne dikilir, kendisi ona doğru namaz kılar, cemâat de arkasında dururlarmış. Resulullah bunu seferde de yaparmış. Ümerâ’nın harbe taşınması buradan kalmıştır.”

¹¹³ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 134.

¹¹⁴ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 127.

¹¹⁵ Müslim, “Salât”, 245.

Ebû 'Avâne'nin Müstahrecinde ise:

حدثنا الصغاني، نا إسماعيل بن الخليل، نا علي بن مسهر، ح

وحدثنا أبو داود السجزي، نا الحسن بن علي، نا ابن نمير، نا عبيد الله بن عمر، عن نافع، عن ابن عمر -رضي الله عنه- قال: كان رسول الله -صلى الله عليه وسلم- إذا صلى في يوم العيد -أو غيره- نصبت حربته بين يديه فيصلي إليها والناس من خلفه. قال نافع فمن ثم اتخذها الأمراء.¹¹⁶

İbni Ömer' şöyle akatıyor, Resulullah bayram günü (Namaza) çıktı mı harbenin getirilmesini emredermiş. Bu harbe onun önüne dikilir, kendisi ona doğru namaz kılar, cemâat ta arkasında dururlarmış. Resulullah bunu seferde de yaparmış. Nafi' dedi ki "Ümerâ'nın harbe taşıması buradan kalmıştır."

Müslim'in rivâyetinde Hz. Muhammed'e ait gibi anlaşılan **بِأَنَّهَا الْأَمْرَاءُ** bölümü Ebû 'Avâne'nin rivayinde Nafi' e ait olduğu anlaşılmaktadır.

Muallak hadislerin muttasıl hale getirilmesi

Mualak hadis senedinin baş tarafı yani içinde bulunduğu kitabın yazarının tarafı eksik olarak rivâyet edilmiş olan hadislerdir.¹¹⁷ Muallak hadisler sendlerinde kopukluk olmasından dolayı zayıf kabul edilmektedir. Çünkü senedin muttasıl olması, hadisin makbul olmasının şartlarından biridir.¹¹⁸ Verilen bilgilerden de anlaşıldığı üzere muallak olarak rivâyet edilen hadislerin muttasıl rivâyetlerine ulaşılması hadisin sıhhati açısından önemli kabul edilmiştir. Mustahreç türü eserlerde muallak olarak rivâyet edilen birçok hadisin muttasıl hali ile rivâyetine ulaşılabilmiştir.

Bu konu ile ilgili şu örnek verilebilir:

قَالَ مُسْلِمٌ: وَحَدَّثْتُ عَنْ يَحْيَى بْنِ حَسَّانَ، وَيُونُسَ الْمُؤَدِّبِ، وَغَيْرِهِمَا، قَالُوا: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَارَةُ بْنُ الْقَعْقَاعِ، حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: "كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ اسْتَفْتَحَ الْقِرَاءَةَ بِالْحَمْدِ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَلَمْ يَسْكُتْ".¹¹⁹

Müslim'in Yahya b. Hassân'dan naklettiği hadiste Ebu Hureyre şöyle rivâyet etmiştir:

"Resulullah ikinci rekâtdan kalktığı zaman kirâete, Fâtiha'dan başlar; sükût etmezdi."

¹¹⁶ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 4/197.

¹¹⁷ Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 188.

¹¹⁸ İbnü-s Salah, *Ulumu'l-hadis*, 11.

¹¹⁹ Müslim, "Mesâcid", 148.

Ebû ‘Avâne’nin Müstahrecinde ise:

حدثني أحمد بن سهل هو ابن مالك، عن محمد بن سهل بن عسكر، نا يحيى بن حسان، نا عبد الواحد بن زياد، عن عمارة، نا أبو زرعة، نا أبو هريرة -رضي الله عنه- قال: كان النبي -صلى الله عليه وسلم- إذا نهض في الركعة الثانية استفتح (بالحمد لله)، ولم يسكت.¹²⁰

Ebu Hureyre şöyle rivâyet etmiştir: “Resulullah ikinci rekâtdan kalktığı zaman kirâete, Fâtiha’dan başlar; sükût etmezdi.”

Müslim rivâyetinde “حُدِّثْتُ” ifadesi ile rivâyet etmiştir. Bundan dolayı hadis muallak olarak değerlendirilmiştir. Ebû ‘Avâne’nin rivâyetinde ise Ahmed b. Sehl ve Muhammed b. Sehl b. Askerî yoluyla rivâyet edilerek hadis muttasıl hale gelmiştir. Bu istihrac Müslim’in rivâyetinde kullandığı ifadeden dolayı oluşan şüpheyi ortadan kaldırarak getirilen yeni rivâyetle hadise getirilebilecek eleştirileri ortadan kaldırmıştır.

Mevkuf olan hadislerin merfû hale getirilmesi

Hadis senedinde rivâyet zinciri Peygamber’e kadar ulaştırılan hadise “merfû hadis”¹²¹ denilmektedir. Peygambere kadar ulaştırılmamış, sahabeye nisbet edilen hadislere ise “mevkuf hadis”¹²² denilmektedir. Müstahrec türü eserlerin bir faydası da asıl eserde mevkuf olarak rivâyet edilen hadislerin merfû olan rivâyetlerine ulaşılmış olmasıdır. Ebû ‘Avâne’nin Müstahrecinde bu konuya örnek bulamadık. Zira asıl kaynak olan Müslim’in Sahîhinde mevkuf hadis sayıları çok azdır. Bu hadislerin merfû senedleri ise Ebû ‘Avâne’nin Müstahrecinde merfû olarak bulunmamaktadır. Ancak diğer müstahrec türü eserlerde bu konu ile ilgili örneklere rastlanabilmektedir.

Muhtelit olan bazı râvilerin rivâyetlerinin ihtilattan önce olduğu şüphesinin kaldırılması

Sonradan yaşlanma, kitapların zayı olmaları gibi sebeplerle hafıza bozukluğuna uğrayan dolayısıyla hadisleri karıştıran kişiye muhtelit denir.¹²³ Muhtelit olarak nitelendirilen râvilerin rivâyet ettikleri hadislerin ihtilat durumundan önce mi sonra mı olduğu konusu

¹²⁰ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 4/335.

¹²¹ İbnü’s-Salah, *Ulûmu’l-hadis*, 45-46.

¹²² İbn Hacer, *Nüzhetü’n-nazar*, 131-40.

¹²³ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 207.

hadisin güvenilirliğinin belirlenmesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Râvilerin muhtelit olduktan sonra rivâyet ettikleri hadisler şüphe ile karşılanmıştır.¹²⁴ Bu yüzden muhtelit râvilerin bu ihtilat halinin ne zaman gerçekleştiği rivâyetlerinin değerlendirilmesinde önem arz etmektedir. İstihrac çalışmaları getirdikleri farklı rivâyetlerle muhtelit râvilerin hadislerini şüphelerden kurtarabilmiştir.

Bu konuda şu örnekler verilebilir:

Müslimin Sahih’indeki hadis şı şekildedir;

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. حدثنا مُحَمَّدُ بْنُ بَشْرٍ الْعَبْدِيُّ. حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّخِيرِ، أَنَّ عَائِشَةَ نَبَّأَتْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ سُبُوحٌ قُدُّوسٌ. رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ.¹²⁵

Müslim’in Ebû Bekr b. Ebî Şeybe’den rivâyet ettiği bir hadiste Peygamber Eefendimiz rukuda ve secdede رُبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ ifadelerini kullanmıştır. Ancak senedde bulunan Saîd b. Ebî Arûbe muhtelit bir râvidir.¹²⁶

Saîd b. Ebî Arûbe Muhammed b. Bişr’in hocasıdır.¹²⁷ Saîd b. Ebî Arûbe muhtelit bir râvi olduğu için kendisinden yapılan rivâyetler iki kısımdan oluşmaktadır. Muhtelit olmadan önce kendisinden rivâyet edilen hadisler kabul edilirken, ihtilat halinden sonraki rivâyetleri şüpheli kabul edilmiştir. Burada Saîd b. Ebî Arûbe’nin büyük öğrencilerinin ihtilattan önce hadis aldıkları düşünülerek büyük öğrencilerinin rivâyetleri kabul edilmiştir. Saîd b. Ebî Arûbe ile ilgili Alâî *Muhtelitîyn* adlı eserde Yahyâ b. Maîyn den rivâyetle Saîd b. Ebî Arûbe’nin h.142 yılından sonra ihtilat halinin olduğunu ifade etmektedir. Mizzî *Tehzîbu’l Kemâl* adlı eserinde Ebî Ubeyd el- Âcurrî, Ebû Davûd’a Muhammed b. Bişr’in Saîd b. Ebî Arûbe’den ihtilattan önce mi sonra mı hadis aldığını sorduğunu, Ebû Davûd’un bu soruya “Kufe’nin âlimleri güvenilirdir.” şeklinde şüpheli bir cevap verdiğini aktarmaktadır.¹²⁸ Bu bilgilere baktığımızda yukarıdaki hadiste Müslim’in Ebû Bekr b. Ebî Şeybe den rivâyet ettiği hadiste Muhammed b. Bişr’in Saîd b. Ebî Arûbe’den hadis rivâyet ettiği görülmektedir. Müslim

¹²⁴ İbnü’s-Salah, *Ulûmu’l-hadis*, 391-92.

¹²⁵ Müslim, “Salât”, 223.

¹²⁶ Selahaddîyn ebû Saîyd el-Alâî, *Muhtelitîyn*, mhk. Fevzî Abdulmuttalib, Âlî Abdulbâsıt Mezîyd (Kâhire: Mektebetü Hâncî, 1417/1992), 14.

¹²⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu et- Tehzîyb*, 9/74.

¹²⁸ Mizzî, *Tehzîbu’l-kemal*, 24/523.

ve Buhari'nin muhtelit râvilerin hadislerini kitaplarına almadığı bilinse de hadisin güvenilir hale gelmesi için ek bilgilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Ebû 'Avâne'nin Müstahrecinde ise hadis şu şekilde geçmektedir;

حدثنا يزيد بن سنان، قال: حدثنا يحيى بن سعيد القطان، ح

وحدثنا أبو الأزهر والصغاني، قالوا: ثنا سعيد بن عامر، ح

وحدثنا عباس الدوري، قال: ثنا محمد بن بشر العبدي،

قالوا: ثنا سعيد بن أبي عروبة، عن قتادة، عن مطرف، عن عائشة، "أن رسول الله -صلى الله عليه وسلم- كان يقول في سجوده: سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ".¹²⁹

Müslim'in rivâyetinde Muhammed b. Bişrden, Saîd b. Ebî Arûbe'den rivâyet etmekte ve bu rivâyetin Saîd b. Ebî Arûbe'den ihtilat halinden önce mi sonra mı alındığı bilinmemekte idi. Ebû 'Avâne'nin istihrac yoluyla elde ettiği rivâyette ise hadis, Saîd b. Âmir, Yahyâ b. Saîd el- Gattân ve Muhammed b. Bişr yoluyla gelerek hadisin üzerindeki soru işaretlerini ortadan kaldırmıştır. Bu örnek muhtelit râvilerin hadislerinin üzerindeki şüphelerin istihrac yoluyla giderilebildiğini göstermektedir.

Hadislerde bulunan müdellis râvileri ortaya çıkarması

Hadis rivâyetinde tedlis; râvinin senette bir râvi atlamasına rağmen bunu belli etmemesi veya bu konuda bir bilgi vermemesi, râvinin gerçekte hocası olan kişiden muteber yolla almadığı bir hadisi almış gibi rivâyeti, râvinin bir diğer râvi ile karşılaşmış olsa dahi hadisi rivâyet usulüne uygun olmayacak şekilde ondan hadis rivâyet etmesi olarak tanımlanmaktadır.¹³⁰ İstihrac çalışmalarının önemli faydalarından birisi de hadiste bulunan tedlisin ortaya çıkarılmasıdır.

Bu konuda Müslim'in *Sahih*'indeki şu örnek verilebilir;

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، عَنْ شُعْبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ وَلَا يَبْسُطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَهُ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ.¹³¹

¹²⁹ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 5/136.

¹³⁰ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 313.

¹³¹ Müslim, "Salât", 233.

Müslim'in Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'den rivâyet ettiği yukarıdaki hadiste Peygamber Efendimiz: Secdede dik durulması gerektiğini ve köpek gibi kolların açılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Ebû 'Avâne'nin Müstahrecinde ise hadis şu şekilde geçmektedir;

حدثنا الصغاني، قال: ثنا أبو النضر، قال: أبنا شعبة، عن قتادة، قال: سمعتُ أنسَ بن مالك يقول: قال النبي -صلى الله عليه وسلم-: اعتدلوا في السجود، ولا يَبْسُطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ بِسَاطِ الْكَلْبِ.¹³²

Ebû 'Avâne hadisi aynı metniyle istihrac etmiştir. Gatâde isimli râvi hem Müslim'in senedinde hem de Ebû 'Avâne'nin senedinde râvi olarak bulunmaktadır. Gatâde müdellis bir râvidir.¹³³ Müdellis olduğu bilinen râvilerin an'ane yoluyla yaptıkları rivâyetler kabul edilmemiştir. Müslim'in senedinde Gatâde an'ane yoluyla rivâyette bulunurken, Ebû 'Avâne'nin senedinde ise hadisin semâ yoluyla rivâyetine ulaşılarak hadisin üzerindeki şüpheler ortadan kaldırılmıştır.

3.1.4.8. Müstahrec yoluyla elde edilen izahlar

Müstahrec türü eserlerde bulunan rivâyetlerin bir faydası ise ulaşılan yeni senedlerle hadislere dair yeni bilgilere ulaşılmasıdır. Bu konuda iki örnek üzerinde durulabilir; Birincisi hadislerin maksadının açıklanması bir diğeri ise hadislerin esbâbü vurûdunun bilinmesi. Özellikle hadislerin esbâbü vurûdunun bilinmesi hadislerin daha iyi anlaşılması konusunda önem arz etmektedir.

Hadislerin maksadının açıklanması

İstihrac çalışmaları ile elde edilen faydalardan bir tanesi de hadislere dair açıklamalara ulaşılmış olmasıdır. Bu açıklamalar genellikle hadisin rivâyetinde bulunan râvilerin açıklamaları olmuştur. Elde edilen açıklamalar hadisin daha doğru anlaşılması konusunda önemli bilgiler içerebilmiştir.

Bu konu ile ilgili Müslim'in *Sahih* 'inde şu örnek bulunmaktadır:

¹³² Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 5/210.

¹³³ Irâkî, *Kitâbü'l-Müdellisîn* 36/65.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَمَرُو النَّاقِدُ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَا يَبِيعُ حَاضِرٌ لِبَادٍ، وَقَالَ زُهَيْرٌ: عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: نَهَى أَنْ يَبِيعَ حَاضِرٌ لِبَادٍ.¹³⁴

Müslim'in Ebu Hureyre'den rivâyet ettiği yukarıdaki hadiste Peygamber Efendimiz; “Şehirde bulunan kişilerin köylülerden mallarını şehrin girişinde köylülerden alarak kendilerinin satmasını yasaklamıştır.” Müslimin hadisinde konu ile ilgili bir açıklama bulunmamaktadır.

Ebû ‘Avâne’nin Müstahrecinde ise hadis şu şekilde geçmektedir;

حدثنا المزني، عن الشافعي، قال: حدثنا سفیان، عن الزهري، عن ابن المسيب، عن أبي هريرة، قال: قال النبي - صلى الله عليه وسلم: - “لا يبيع حاضر لباد”. وزاد غير الزهري، عن النبي -صلى الله عليه وسلم-: دعوا الناس يرزق الله بعضهم من بعض.¹³⁵

Ebû ‘Avâne ’nin hadise yaptığı istihracda Müslim’in hadis metni aynı şekilde rivâyet edilirken Zührî adlı râvi hariç diğer râvilerin aktardığı Peygamberimize ait olan bir açıklamaya ulaşılmıştır. Peygamberimiz bu ilavede köylülerin şehir dışından getirdikleri mallarının şehrin girişinde ellerinden alınarak, şehirde satmalarının engellemesini uygun görmediği insanların mallarını istediği yerde satmasına müsaade edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ebû ‘Avâne ’nin istihrac yolu ile ulaştığı bu açıklama hadisin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Hadislerin esbâbü vürûd’ları hakkında açıklamalara ulaşılması

Peygamber efendimizin herhangi bir sözü söylemesine veya bir işi yapmasına yol açan sebep, vesile ve durumlara esbâbü vürûdî’l-hadis denir.¹³⁶ Peygamber Efendimizin hadisleri hangi durumda söylediği, bir olaya cevaben mi söylediği veya hangi ortamda söylediğinin bilinmesi hadislerin daha doğru anlaşılması ve yorumlanmasına katkı sağlayacaktır. İstihrac çalışmalarının bazı hadislerin söyleniş sebebini ortaya çıkarması hadislerin doğru anlaşılması ve yorumlanması açısından oldukça önemlidir.

¹³⁴ Müslim, “Buyû’”, 18.

¹³⁵ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 12/150.

¹³⁶ Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 71.

Müslim Sahîh adlı eserinde hadisler konusunda gerekli bilgileri vermiş olsa da isthrac yoluyla verilen detaylar biraz daha genişletilmiştir.

Bu konuyu iki örnekle açıklayabiliriz.

Konu ile ilgili Müslim'in *Sahih* 'inde şu örnek bulunmaktadır:

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ سَعِيدٍ. حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ. أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ. حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ:

قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِي مَرَضِهِ ادْعِي لِي أَبَا بَكْرٍ، وَأَخَاكَ، حَتَّى أَكْتُبَ كِتَابًا. فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَتِمَّنَى مُتَمَّنٍ وَيَقُولُ قَائِلٌ: أَنَا أَوْلَى. وَيَأْبَى اللَّهُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَّا أَبَا بَكْرٍ.¹³⁷

Müslim'in Ubeydullah b. Saîd' den rivâyet ettiği hadiste Peygamber Efendimiz'in hastalandığında eşi Hz. Aişe'ye, vasiyetini yazdırmak üzere Ebû Bekir ve kardeşini çağdırmalarını istediğini, kendisinin vefatından sonra başka kişilerin hilafete layık olduğunu iddia edebileceğinden korktuğunu hâlbuki Allah ve mü'minler, Ebû Bekir'den başkasının (halife) olmasını istemezler, buyurduğunu ifade etmiştir.

Ebû 'Avâne'nin Müstahrecinde ise hadis şu şekilde geçmektedir;

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ الْوَاسِطِيُّ، وَعَيْسَى بْنُ أَحْمَدَ الْعَسْقَلَانِيُّ، قَالَا: حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ، عَنْ صَالِحِ بْنِ كَيْسَانَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- فِي الْيَوْمِ الَّذِي بُدِئَ فِيهِ، فَقُلْتُ: وَارَأْسَاهُ، فَقَالَ: وَدِدْتُ أَنْ ذَلِكَ كَانَ وَأَنَا حَيٌّ، فَهَيَّأْتُكَ وَدَفَنْتُكَ، قَالَتْ: فَقُلْتُ: - غَيْرِي- كَأَنِّي بَكَ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ عَرُوسًا بَعْضُ نِسَائِكَ، فَقَالَ: وَأَنَا وَارَأْسَاهُ، ادْعِي لِي أَبَاكَ وَأَخَاكَ؛ حَتَّى أَكْتُبَ لِأَبِي بَكْرٍ كِتَابًا، فَإِنِّي أَخَافُ أَنْ يَقُولَ قَائِلٌ وَيَتَمَّنَى، وَيَأْبَى اللَّهُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَّا أَبَا بَكْرٍ.¹³⁸

Ebû 'Avâne'nin istihrac yoluyla getirdiği rivâyette ise bu olayın, Peygamber Efendimiz'in hastalığının ilk günü yaşandığı ve Peygamber'in hasta olduğunu kendi diliyle ifade ettiği bilgilerine ulaşılmıştır. Müslim'in rivayetinde ise bu bilgiler bulunmamaktadır.

Konu ile ilgili diğer bir örnek ise şöyle geçmektedir:

¹³⁷ Müslim, "Sahabenin faziletleri", 11.

¹³⁸ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 18/377.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ. حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ. حَدَّثَنَا أَبُو الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ. ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى. أَخْبَرَنَا أَبُو خَيْثَمَةَ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ. قَالَ: رُمِيَ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فِي أَكْحَلِهِ. قَالَ فَحَسَمَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِهِ بِمِشْقَصٍ. ثُمَّ وَرِمَتْ فَحَسَمَهُ الثَّانِيَةَ.¹³⁹

Müslim'in Ahmed b. Yûnus'dan rivâyet ettiği hadiste Cabir şöyle demiştir:

“Sa'd b. Muâz can damarından yaralandı, Nebi yarayı elinde bulunan uzun demirle dağladı. Sonra yara şişti. Ve yarayı ikinci defa dağladı.” Müslim'in rivâyetinde bu olayın hangi savaşta olduğu ve sonucu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Ebû 'Avâne'nin Müstahrecinde ise hadis şu şekildedir;

حدثنا الحارث بن أبي أسامة، قال: حدثنا يونس ابن محمد، قال: حدثنا الليث بن سعد، عن أبي الزبير، عن جابر، قال: رمي -يعني سعد- يوم الأحزاب، ففقطعوا أبجله، فحسمه رسول الله -صلى الله عليه وسلم- بالنار، فانتفخت يده، فنزفه [فحسمه]، فلما رأى ذلك قال: اللهم لا تخرج نفسي حنتقر عيني من بني قريظة، فاستمسك عرقه، فما قطر قطرة حتى نزلوا على حكم سعد بن معاذ، فأرسل إليهم، فحكم أن تقتل رجالهم، وتستحيا نساؤهم وذرايعهم يستعين بهم المسلمون، فقال رسول الله: -صلى الله عليه وسلم- "حكم الله عز وجل فيهم"، وكانوا أربعمائة، فلما فرغ من قتلهم انفتق عرقه، فمات.¹⁴⁰

Ebû Âvâne'nin Hâris b. Ebî Esâme'den rivâyet ettiği hadiste Müslim'in rivâyetine ek olarak bahsedilen savaşın Hendek savaşı olduğu, bahsedilen yaranın kol bileğinde olduğu ve Sa'd'ın bu yaradan dolayı vefat ettiği bilgileri bulunmaktadır. Bu örneklerde de görüldüğü üzere Ebû 'Avâne'nin istihrac yoluyla kitabına aldığı hadislerde Müslim'in rivâyetinde olmayan ek bilgilerin olabileceği görülmektedir.

3.2. Ebû 'Avâne'nin Kitabında Kullandığı Yöntemler

Ebû 'Avâne *Müstahrec* adlı kitabının giriş kısmında kullandığı yöntemlerle ilgili herhangi bir bilgilendirme yapmamıştır. Ancak kitabın içeriği incelendiğinde kullandığı yöntemlerin Müslim'in *Sahîh* adlı eserine benzer yönleri ve farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Bazı konularda Müslim'in *Sahîh* adlı eseri ile aynı yöntemi kullanan Ebû 'Avâne bazı meslelerde ise Müslim'in *Sahîh* adlı eserinde kullandığı yöntemden farklı bir uygulama yapmıştır. Bu konuları şu şekilde ele almak mümkündür:

¹³⁹ Müslim, "Selam", 75.

¹⁴⁰ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 7/427.

3.2.1. Ebû ‘Avâne’nin hadislerin tertibi konusunda izlediği yöntem

Ebû ‘Avâne eserini oluşturuken hadislerin tertibi konusunda Müslim gibi davranmış bazen ise Müslim’in tertibinden farklı hareket etmiştir. Hadisleri ele aldığı bablar Müslim’in eseri ile birebir aynı değildir.

Bu konuda şu hadisi örnek verebiliriz.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، جَمِيعًا عَنْ غُنْدَرٍ، قَالَ ابْنُ الْمُثَنَّى: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، سَمِعْتُ أَبَا جَمْرَةَ، حَدَّثَنِي زُهْدَمُ بْنُ مُضَرَّبٍ، سَمِعْتُ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ يُحَدِّثُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ خَيْرَكُمْ قَرْنِي، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ قَالَ عِمْرَانُ: فَلَا أُدْرِي أَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ قَرْنِهِ، مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةً ثُمَّ يَكُونُ بَعْدَهُمْ قَوْمٌ يَشْهَدُونَ وَلَا يُسْتَشْهَدُونَ، وَيَخُونُونَ وَلَا يُؤْتَمَنُونَ، وَيَنْذِرُونَ وَلَا يُوفُونَ، وَيَظْهَرُ فِيهِمُ السِّمْنُ.¹⁴¹

Yukarıdaki hadis Sahîh Müslim’de sahabenin faziletleri babında geçmektedir.

حدثنا أبو داود الحراني، قال: حدثنا أبو زيد، قال:

حدثنا شعبة، عن أبي جمرة، قال: دخل عليّ زهدم بن مضرب على فرس فحدثني، قال: سمعت عمران بن حصين، قال: قال رسول الله -صلى الله عليه وسلم-: ”خيركم قرني، ثم الذين يلونهم، ثم الذين يلونهم، ثلاثاً، ثم إن من بعدهم قوماً يخونون ولا يؤتمنون، ويشهدون ولا يستشهدون، وينذرون ولا يوفون، ويظهر فيهم السمن“، ثم قال: لا أدري ذكر رسول الله -صلى الله عليه وسلم- بعد قرنه قرنين أو ثلاثة¹⁴².

Aynı hadis Müstahrecte ise kitabül ahkâmın başlangıcında zikredilmiştir.

Yukarıda verilen hadis Müslim’in Sahîh adlı kitabında faziletler kitabında sahabenin faziletleri babında zikredilmiş ancak Ebû ‘Avâne’nin müstahrecinde ise başka bir yerde zikredilmiştir. Dolayısıyla Ebû ‘Avâne hadisleri her zaman Müslim’in babları ile aynı yere koymamış yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere bazen farklı bab başlıkları içerisinde zikredebilmiştir.

3.2.2. Ebû ‘Avâne’nin babları oluşturmadaki yöntem

Müslim’in kitabında bablar ve tercüme kısımları kısa olarak verilmiş olmasına rağmen Ebû ‘Avâne’nin müstahrecinde bablar ve tercüme kısımları daha uzun olarak detaylandırılmış ve açıklamalar yapılmıştır. Aynı zamanda daha fazla hadis zikredilerek bablar daha

¹⁴¹ Müslim, “Fedâil”, 214.

¹⁴² Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 14/47.

kapsamlı hale getirilmiştir. Buhari'nin Sahihinde olduğu gibi bab başlıklarında fikhî konulara değinmiştir. Örnek olarak Müslim'in Sahîh'inde ezanın başlangıcı olarak ele aldığı konu Ebû 'Avâne'nin müstahrecinde 11 bab olarak ele alınmıştır. Ebû 'Avâne'nin eserinde Bilal'in ezanı uygulaması, ezanın lafızlarının tek ve çift okumasının delilleri, ezanın sevabı, âmâ kişinin ezan okumasının mubah olmasının delili, ezan duyan kişinin ezan lafızlarını tekrar etmesinin gerekliliği, cemaat olduğunda ezanın ve kametin vacip olması, ezan okuyan kişinin kamet yapan kişiyle ayrı olması konusundaki hadisler ayrı bablar altında ve açıklamalı başlıklar altında verilmiştir.

بَابُ بَدْءِ الْأَذَانِ.¹⁴³

Müslim ezanla ilgili bab başlığını kısa bir bab başlığı ile vermişken aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere Ebû 'Avâne'nin kitabında daha uzun ve açıklama içeren bir başlık kullanılmıştır.

مَبْتَدَأُ بُدْوِ الْأَذَانِ وَمَا جَاءَ فِيهِ، وَأَنَّ الصَّلَاةَ قَبْلَهَا بِمَكَّةَ كَانَتْ بِلَا أَذَانٍ، وَأَنَّ النَّبِيَّ أَمَرَ بِهِ عَنْ قَوْلِ عُمَرَ وَبَيَانِ إِيْجَابِ التَّأْدِينَ قَائِمًا¹⁴⁴

3.2.3. Bir hadisin birden çok tarikine yer vermesi

İstihrac çalışmalarının faydalarından birisi de tariklerin çoğalması olmuştur. Hadislerin birden çok tarikte rivâyetinin elde edilmesi; Sahîh hadislerin farklı tariklerinin elde edilmesi ve zayıf hadislerin farklı tariklerinin elde edilmesi olarak iki farklı yönden inceleyebiliriz.

Sahîh hadislerin farklı tariklerinin elde edilmesinin faydası, iki sahîh hadisin birbiriyle çelişmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. İki sahîh hadiste içerik olarak farklı ifadelerinin bulunduğu durumda daha fazla tarikte rivâyet edilmiş olan hadis tercih edilmiştir.

Konu ile ilgili fikhî kitaplarında tartışılmış olan şu örnekler verilebilir.

-Yemin etmenin delil olarak davalıya ait olması

¹⁴³ Müslim, “Salât”, 285.

¹⁴⁴ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 3/209.

-Peygamber efendimizin davacının yemin etmesinin ve bir şahid bulmasının yeterli olacağını ifade etmesi

Yukarıda verilen iki konu bazı yönlerden çelişki taşımaktadır. Birinci uygulamada yemin etmenin davalıya ait olduğu Peygamberimiz tarafından ifade edilirken, ikinci uygulamada ise davacının kendisinin yemin etmesi ve bir şahit getirmesinin yeterli olacağı ifade edilmektedir. İki görüş de sahîh hadislerle desteklenmektedir.

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: لَوْ يُعْطَى النَّاسُ بِدَعْوَاهُمْ، لَادَّعَى نَاسٌ دِمَاءَ رَجَالٍ وَأَمْوَالَهُمْ. وَلَكِنْ الْيَمِينَ عَلَى الْمَدْعَى عَلَيْهِ¹⁴⁵

İbni Abbas'tan rivâyet edildiğine göre, “Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Eğer insanların hakları kendi iddialarına göre verilse idi, bazı kimseler insanların kanlarını ve mallarını talep ederlerdi. Fakat yemin davalı üzerindedir.”

İbn Abbas’tan rivâyet edilen bu hadiste yemin etme işinin davalı olan kişiye ait olduğu açıkça ifade edimiştir.

Müslim’in rivâyet ettiği hadis;

عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى بِيَمِينٍ وَشَاهِدٍ¹⁴⁶

İbn Abbas'ın rivâyetine göre; Resûlullah (s.a.v.) yemin ve şahitle hükmetmiştir.

İbn Abbas’tan rivâyet edilen yukarıdaki hadiste ise Peygamber Efendimiz’in davacının kendisinin yemin etmesi ve bir şahit bulmasını delil olarak kabul ettiği ifade edilmektedir. İki hadiste Sahîh olarak kabul edilmektedir.

Hanefî mezhebi davacı olan kişinin bir şahid getirerek bir de kendisinin yemin etmesinin yeterli olacağı konusundaki hadislerle amel etmemiştir. Cumhur ise Hanefi mezhebinin görüşünü benimsememiştir. Cumhurun ikinci hadiste geçen davacı kişinin bir şahit bulması ve yemin etmesinin yeterli olacağı hadisini tercih etmesinin sebebi bu hadisin birçok tarikle rivâyet edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

عن ابن عباس أَنَّ النَّبِيَّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَضَى بِشَاهِدٍ وَيَمِينٍ¹⁴⁷

¹⁴⁵ Müslim, “Akdiye”, 1.

¹⁴⁶ Müslim, “Akdiye”, 4.

İbn Abbas'tan rivâyet edilen bu hadis de Peygamber Efendimiz'in davacının yemin etmesi ve bir şahit getirmesiyle hükmettiğini ifade etmektedir. Ebû 'Avâne bu hadisi yukarıdaki hadisle aynı sahâbi olan İbn Abbas'tan rivâyet etmiştir. Ebû 'Avâne bu hadisi Ebû Hüreyre,¹⁴⁸ Zübeyr b. Sağlabe,¹⁴⁹ Cabir b. Abdullah,¹⁵⁰ Said b. Ubâde,¹⁵¹ Sürrag b. Esed el-Cühenî,¹⁵² Abdullah b. Ömer b. el- Âs¹⁵³ yoluyla da rivâyet ederek tarikleri çoğaltmış ve hadisi güçlendirmiştir. Bu örnekte de görüldüğü üzere Ebû 'Avâne hadisin ulaşabildiği bütün tariklerini kitabında toplamış, cumhurun iki sahîh hadis arasından bu hadisi tercih etmesinde etkili olmuştur.

Zayıf hadislerin farklı tariklerinin elde edilmesinin en önemli faydası ise hadisin ulaşılan diğer rivâyet zinciri yoluyla zayıf hadis olmaktan kurtulması ve sahîh olma özelliğini kazanmasıdır. Bu fayda hadis ilmi açısından önemlidir.

Bu konuda şu örneği verebiliriz:

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ أَبِي زَيْدٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: "مَا مِنْ أَيَّامٍ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ، وَلَا أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنَ الْعَمَلِ فِيهِنَّ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ الْعَشْرَ فَأَكْثَرُوا فِيهِنَّ مِنَ التَّهْلِيلِ، وَالتَّكْبِيرِ، وَالتَّحْمِيدِ" ¹⁵⁴

Ahmed b. Hambel'in Affân'dan rivâyete ettiği hadisin " مَا مِنْ أَيَّامٍ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ، وَلَا أَحَبُّ إِلَيْهِ " kısmı Buhârî'nin Sahîh'inde¹⁵⁵ de geçen Sahîh bir hadistir. Ancak yukarıdaki hadiste bulunan râvilerden Yezîd b. Ebî Ziyâd zayıf bir râvidir.¹⁵⁶ Bu râvi zayıf olduğu için hadisin diğer kısmı "فَأَكْثَرُوا فِيهِنَّ مِنَ التَّهْلِيلِ، وَالتَّكْبِيرِ، وَالتَّحْمِيدِ" bu râviden dolayı zayıf kabul edilmektedir.

¹⁴⁷ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 13/107-108.

¹⁴⁸ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 13/109.

¹⁴⁹ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 13/116.

¹⁵⁰ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 13/117.

¹⁵¹ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 13/119.

¹⁵² Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 13/123.

¹⁵³ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 13/124.

¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, 1405/1985, 2/324 No:2438

¹⁵⁵ Buhârî, "İki bayram", 2.

¹⁵⁶ İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâne (Suriye: Dâru'r-Rüşd, 1406/1988), 600.

ز- حدثني أبو يحيى عبد الله بن أحمد بن أبي مسرّة، حدثنا عبد الحميد بن غزوان البصري، حدثنا أبو عوانة، عن موسى بن أبي عائشة، عن مجاهد، عن ابن عمر، قال: قال رسول الله -صلى الله عليه وسلم-: ما من أيام أعظم عند الله، ولا العمل فيهن أحب إلى الله، من هذه الأيام. فأكثرُوا فيها من التهليل والتحميد، يعني أيام العشر.¹⁵⁷

Yukarıdaki rivâyet zincirinde Ebû ‘Avâne hadisi zayıf bir râvi olan Yezîyd b. Ebî Ziyâd’dan değil Mûsâ b. Ebî Âişe’den rivâyet edilmiştir. Mûsâ b. Ebî Âişe sika bir râvidir.¹⁵⁸ Dolayısıyla Ebû ‘Avâne yaptığı istihracla zayıf olarak kabul edilen bir hadisin sika bir râvi yoluyla elde edilen senedine ulaşmış ve hadis metnini zayıf olmaktan kurtararak sahih hükmüne kavuşturmuştur. Dolayısıyla Ebû ‘Avâne’nin hadislerin birçok tarikini kitabında bulundurmasının faydasından birtanesi de bu örnekte ortaya çıkmaktadır.

3.2.4. Aynı hadislerin birden çok yerde tekrarlması

Ebû ‘Avâne eserinde bazı hadisleri birden çok yerde kullanmıştır. Ebû ‘Avâne bu tekrarlarda farklı faydalar gözetmiş ve hadisin sadece konu ile ilgili bölümünü zikretmiştir. Ancak muhtasar olarak verdiği hadislerin tamamı mutlaka kitabın bir bölümünde zikredilmiştir.

Aşağıda verilen hadisler bu konuya örnek gösterilebilir:

حدثنا الحسن بن عَفَّان، قال: ثنا عبد الله بن نمير، عن الأعمش، عن سعد بن عُبَيْدَةَ، عن المُسْتَوْدِدِ بن الأَخْنَفِ، عن صِلَّةَ بن زُفَرٍ، عن حُذَيْفَةَ، قال: صَلَّيْتُ مع النبي -صلى الله عليه وسلم- ليلةً فافتتح ”البقرة“، فقلتُ: يركعُ عند المائة، فمضى، فقلتُ: يركع عند المائتين، فمضى، فقلتُ: يصلي بها في ركعة، فمضى، ثم افتتح ”النساء“، فقرأها، ثم افتتح ”آل عمران“، فقرأها بقراءة مترسلاً، فإذا مرَّ بآية فيها تسبيحٌ سَبَّحَ، وإذا مرَّ بسؤالٍ سألَ، وإذا مرَّ بتعوذٍ تعوَّذَ، ثم ركع.¹⁵⁹

حدثنا الحسن بن عَفَّان، قال: ثنا ابن مُنِيرٍ، قال: ثنا الأعمش، عن سعد بن عُبَيْدَةَ، عن المُسْتَوْدِدِ بن الأَخْنَفِ، عن صِلَّةَ بن زُفَرٍ، عن حُذَيْفَةَ، قال: صَلَّيْتُ مع النبي -صلى الله عليه وسلم- ليلةً فافتتح ”البقرة“، فقرأ... -، وذكر الحديث- وقال فيه: ثم ركع، فجعل يقول: ”سبحان ربي العظيم“، فكان ركوعه نحوًا من قيامه، ثم رفع رأسه فقال: ”سمع الله لمن حمده“، ثم قام طويلاً قريباً مما ركع.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 8/214.

¹⁵⁸ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, 512.

¹⁵⁹ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 5/120.

¹⁶⁰ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 5/146.

حدثنا الحسن بن عفان، قال: ثنا ابنُ ثُمير، عن الأعمش، عن سعد بن عُبَيْدَةَ، عن المُسْتَوْرِد بن الأَحْنَفِ، عن صَلَّة بن زُفَر، عن حذيفة، أنَّ النَّبِيَّ -صلى الله عليه وسلم- ركع، فجعل في ركوعه يقول: ”سبحان ربي العظيم“، وفي سجوده ”سبحان ربي الأعلى“. مختصر.¹⁶¹

Peygamber Efendimizin yukarıda namazdaki durumlarla ilgili olarak verilen hadisi kitapta tekrarlanmış ancak metinde aynı olan kısımlar tekrar edilmemiş “مختصر” ifadesi kullanılmıştır.

3.2.5. Sened veya metinleri aynı olan hadisleri tekrardan kaçınarak بمتله ifadesi ile aynı olduklarını belirtmesi

Ebû ‘Avâne kitabında senedi veya metni aynı olan hadisleri zikrederken tekrardan kaçınmış بمتله ifadesini kullanarak aynı sened veya metinleri zikretmemiştir. Bu konuda hem senette hem de metinde örnekler bulunmaktadır.

Bu konuda senedle ilgili şu örnek verilebilir:

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْحَاقَ الْقَوَّاسُ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ عِيسَى الرَّمْلِيُّ، ح وَحَدَّثَنَا ابْنُ الْخَلِيلِ الْمَخَرَّمِيُّ بِسَرٍّ مَنْ رَأَى، حَدَّثَنَا مُحَاضِرٌ، ح وَحَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ عَفَّانَ، وَغَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَا: حَدَّثَنَا أَبُو يَحْيَى الْجَمَّانِيُّ، جَمِيعُهُمْ عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ، عَنْ زُرِّ بْنِ حُبَيْشٍ، قَالَ: سَمِعْتُ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- يَقُولُ: ”وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ، وَبَرَأَ النَّسَمَةَ، إِنَّهُ لَعَهْدُ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ إِلَيَّ أَنَّهُ لَا يُجِبُّنِي إِلَّا مُؤْمِنٌ، وَلَا يُبْغِضُنِي إِلَّا مُنَافِقٌ“.¹⁶²

Ebû ‘Avâne’nin Musâ b. İshâk r.a. den rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Ali r.a. Peygamberimiz Hz. Muhammed’den kendisini mü’minlerden başkasının sevmeyeceğine, münafıklardan başkasının ise kendisinden nefret etmeyeceğine dair ahit aldığını söylemiştir.

حَدَّثَنَا يَوْسُفُ بْنُ مُسْلَمٍ، وَأَبُو زُرْعَةَ، قَالَا: حَدَّثَنَا

عَبِيدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى، أَخْبَرَنَا الْأَعْمَشُ بِمِثْلِهِ، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: ”لَا يُجِبُّنِي إِلَّا مُؤْمِنٌ، وَلَا يُبْغِضُنِي إِلَّا مُنَافِقٌ“¹⁶³

¹⁶¹ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 5/232.

¹⁶² Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 1/139.

¹⁶³ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 1/141.

Ebû ‘Avâne’nin Yûsuf b. Müsellem den rivâyet ettiği hadiste ise Hz. Ali “Beni ancak mü’minler sever ve benden ancak münafıklar buğzeder.” buyurmuştur.

Yukarıdaki hadislerde metinler arasında fark olduğu için metinler iki hadiste de zikredilmiştir. Ancak Yûsuf b. Müsellem yoluyla gelen hadiste A’meş adlı râviden sonraki râviler aynı olduğu için müellif râvileri tekrar etmemiş بـمـثـلـه ifadesini kullanarak rivâyetin aynı olduğunu bu şekilde ifade etmektedir.

Metinlerin aynı olması durumu ile ilgili şu örnekler verilebilir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ، حَدَّثَنَا أَبَانُ، ح

وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ دَاوُدَ -ابْنُ أُخْتِ غَزَالٍ-، وَالصَّائِغُ بِمَكَّةَ قَالَا: حَدَّثَنَا عَفَّانُ، ح

وَحَدَّثَنَا ابْنُ شَيْخِ ابْنِ عَمِيرَةَ، حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ إِسْحَاقَ السَّالْحِينِي،

قَالَا: حَدَّثَنَا أَبَانُ، عَنْ يَحْيَى، عَنْ زَيْدٍ،

عَنْ أَبِي سَلَامٍ، عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ¹⁶⁴

Ebû ‘Avâne Muhammed b. Yahya yoluyla rivâyet ettiği hadiste Peygamber Efendimiz’in “Temizlik imanın yarısıdır.” buyurduğunu aktarmıştır.

Başka bir hadiste ise:

حَدَّثَنَا الصَّاعِقَانِي، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عَمَّارٍ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ شُعَيْبٍ أَخْبَرَنِي معاويةُ بْنُ سَلَامٍ، عَنْ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي سَلَامٍ، عَنْ

عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنَمٍ، أَنَّ أَبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- قَالَ، بِمِثْلِهِ¹⁶⁵

Ebû ‘Avâne’nin Sâganî yoluyla rivâyet ettiği hadiste ise metin aynı olduğu için Ebû ‘Avâne hadis metnini tekrar etmemiştir. Bunun yerine بـمـثـلـه ifadesini kullanarak hadis metninin aynı olduğunu bu şekilde ifade etmiştir.

Ebû ‘Avâne kullandığı bu yöntemle eserinde tekrarlardan kaçınmış ve eserinin hacim olarak daha kullanışlı olmasını amaçlamıştır.

¹⁶⁴ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 1/94.

¹⁶⁵ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 1/99.

3.2.6. Ebû ‘Avâne hadislerde yapılan ilave ifadelerin hangi râviye ait olduğunu belirtmesi

Ebû ‘Avâne istihrac yoluyla râvilerin hadislere yaptığı ilaveleri tespit etmiştir. Bu ilavelerin hangi râvi tarafından yapıldığını belirsiz bırakmamış ilave yapan râvinin ismini belirtmiştir.

Bu konuda şu örnek verilebilir:

حدثنا يونس بن عبد الأعلى، قال: أبنا ابن وهب، قال: أخبرني يونس ح

وحدثنا السلمي وابنُ مَهْلٍ -الصنعاني-، قالوا: ثنا عبد الرزاق، عن معمر، كلاهما عن ابن شهاب، قال: حدثني إبراهيم بن عبد الله بن حُثَيْن، أن أباه حدثه أنه سمع علي بن أبي طالب قال: ”نهاني رسولُ الله -صلى الله عليه وسلم- أن أقرأ رَاكِعًا وساجدًا“.¹⁶⁶

Yukarıdaki hadislerde ruku ve secde halinde Kur’an okunmayacağına dair hadis örnek olarak verilmiştir. İbn Şihâb’ın İbrahim b. Abdullah b. Huneyn’den rivâyet ettiği hadiste Peygamberimiz’in secde ve ruku halinde Kur’an okunmasını nehyettiği ifadesi zikredilmiştir.

Ebû ‘Avâne’nin kitabındaki başka bir hadis ise şu şekildedir:

حدثنا عبد الرحمن بن بشر، قال: ثنا يحيى بن سعيد، قال: ثنا ابنُ عجلان، قال: ثنا إبراهيم بن عبد الله بن حُثَيْن، عن أبيه، عن ابن عباس، عن علي بن أبي طالب، قال: نهاني رسولُ الله -صلى الله عليه وسلم- عن خَاتَم الذهب، وأن أقرأ وأنا رَاكِعٌ -ولم يذكر السجودَ- ونهاني.¹⁶⁷

Ebû ‘Avâne’nin Abdurrahman b. Bişr’den rivâyet ettiği hadiste secde lafzı zikredilmemiştir. Bu ayrıntıyı Ebû ‘Avâne kitabında belirtmiştir. İbn Şihâb¹⁶⁸ üzerinde hiçbir cerh yapılmamış güvenilirliği üzerinde ittifak olan bir râvi iken, İbn İclân¹⁶⁹ ise saduk bir râvidir. Dolayısıyla İbn Şihâb’ın rivâyeti daha güvenilir durumdadır. Ve hadisin secde esnasında da Kur’an okunmayacağını ifade eden kısmı ziyadetü’s sika olarak da değerlendirilmiştir.

¹⁶⁶ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 5/158.

¹⁶⁷ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 5/162.

¹⁶⁸ İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Takrîbu’t-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru’r-Rüşd, 1406/1988), 506.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Ta’liku’t-ta’lik ale Sahihi’l-Buhârî*, thk. Said Abdurrahman Mûsâ el-Kazkî (Beyrut: el-Mektebû’l İslami, Dâru’l-Ammâr, 1405/1985), 496.

Konuyla ilgili bir diğer örnek şu şekildedir:

حدثنا موسى بن إسحاق القواس، نا أبو يحيى الحماني ويحيى بن عيسى الرملي، قالوا: نا الأعمش، عن ثابت بن عبيد)، عن القاسم بن محمد، عن عائشة رضي الله عنها- قالت: قال لي النبي -صلى الله عليه وسلم-: "ناوليني الخُمرة من المسجد". فقلت: إني حائض. فقال: "إنَّ حَيْضَتَكَ (ليست) في يدك"،¹⁷⁰

Hiz. Âişe Resûlullah Sallallâhu aleyhi ve sellem bana: "Mescitten seccâdeyi bana ver" diye buyurdu. "Ben hayızlıyım" dedim. Bunun üzerine: "Senin hayzın elinde değildir" buyurdu.

Konuyla ilgili diğer bir hadis ise şöyledir:

حدثنا يونس بن حبيب، نا أبو داود، ح وحديثنا أبو الأزهر، نا بدل بن المحبر، قالوا: نا شعبة، عن الأعمش، عن ثابت بن عبيد، عن القاسم بن محمد، عن عائشة رضي الله عنها- أن رسول الله -صلى الله عليه وسلم- قال لها: "ناوليني الخُمرة". فقالت: إني حائض فقال: "إنَّ حَيْضَتَكَ (ليست) في يدك"، زاد يونس فناولتها إياه.¹⁷¹

Yûnus b. Habîb tarafından hadis metninde olduğu ifade edilen kısımlı hadisın sonunda belirtilmiştir. Burada Ebû 'Avâne hadise yapılan ilavenin kime ait olduğunu belirsiz bir şekilde bırakmamış Yûnus adlı râvinin ilavede bulunduğunu belirtmiştir.

3.2.7. Ebû 'Avâne bir râviden memleketinin dışında hadis aldığıında, râviden hadisi nerede aldığını belirtmesi

Ebû 'Avâne eserinde rivâyet zincirinde bulunan râviler, memleketi dışında rivâyette bulunmuş ise hadisi râvilerden nerede aldığını belirtmiştir.

Konuda hakkında şu örnekler verilebilir:

حدثنا نصر بن زكريا البلخي بمكة، نا أبو رجاء البغلاني، نا الليث، عن ابن أبي جعفر، عن بكير بن عبد الله، عن بسر بن سعيد، عن زينب الثقفية، أن النبي -صلى الله عليه وسلم- قال: إذا خرجت إحداكن إلى المسجد فلا تقربن طيباً.¹⁷²

¹⁷⁰ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 3/169.

¹⁷¹ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 3/168.

¹⁷² Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 4/226.

Yukarıdaki hadiste de görüldüğü üzere Ebû ‘Avâne rivâyet ettiği hadisi Nasr b. Zekeriyâ el- Belhî adlı râviden Mekke’de aldığını ifade etmiştir.

حدثنا علي بن شَيْبَةَ بغدادِي بمصر.¹⁷³

Yukarıdaki hadiste ise Ali b. Şeybe adlı râvinin bahsedilen hadisi Ebû ‘Avâne’ye Mısır’da rivâyet ettiği belirtilmiştir.

Râvinin hadisi nerede rivâyet ettiğinin bilinmesi hem râvinin hangi şehirlerde bulunduğu tespitini açısından hem de bölgedeki râvilerden hadis almış olabileceği ihtimali açısından önemlidir. Ayrıca bu bilgiler râvilerin rihlelerinin tespiti açısından önemli bir bilgi kaynağı niteliğindedir.

3.2.8. Mensuh bir hadis zikrederse önce mensuh hadisi verip daha sonra nâsîh olan hadisleri zikretmesi

Önceki şeri bir hükmün kaldırılmış olduğunu gösteren hadise nâsîh,¹⁷⁴ hükmü zaman bakımından sonraki şer’i bir delille kaldırılmış olan hadise ise mensûh¹⁷⁵ denilmiştir.

Ebû ‘Avâne nesh edilmiş bir hadisi verirken, önce nesh edilen hadisi vermiş ardından nâsîh olan yani nesh eden hadisi vermiştir.

Konuyla ilgili örnek olarak şu hadisler verilebilir;

حدثنا عبد الرحمن بن بشر، أنا عبد الرزاق، أنا ابن جريج، حدثني ابن شهاب، حدثني عمر بن عبد العزيز، عن إبراهيم بن عبد الله بن قارظ، ح وحدثنا أبو عمر الإمام، نا مخلص بن يزيد، نا ابن جريج، عن ابن شهاب، أخبرني عمر بن عبد العزيز أن إبراهيم بن عبد الله بن قارظ أخبره أنه وجد أبا هريرة -رضي الله عنه- يتوضأ على ظهر المسجد، فقال أبو هريرة -رضي الله عنه- إنما أتوضأ من أثوار أقط أكلتها لأن النبي -صلى الله عليه وسلم- قال: توضأوا ممّا مست النار.¹⁷⁶

Ebû Hureyre’den rivâyet edilen bir hadiste ateşte pişen bir gıda yediklerinde abdest aldıklarını çünkü Peygamber Efendimiz’in böyle söylediğini ifade etmiştir.

¹⁷³ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 3/127.

¹⁷⁴ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 245.

¹⁷⁵ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 175.

¹⁷⁶ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 3/20.

Aynı konu ile ilgili diğer bir hadis ise şu şekildedir:

حدَّثنا يونس بن عبد الأعلى، نا ابن وهب، ح

وحدثنا محمد بن خلف التيمي، نا خالد بن مخلد، قالاً: نا مالك، عن زيد بن أسلم، عن عطاء بن يسار، عن

ابن عباس -رضي الله عنهما- أن رسول الله -صلى الله عليه وسلم- أكل كتف شاة، ثم صلى ولم يتوضأ.¹⁷⁷

İbn Abbas'tan rivayet edilen yukarıdaki hadiste ise Peygamber Efendimiz'in ateşte pişen bir yiyeceği yediğinde abdest almadığını ifade etmektedir.

İbn Abbas'ın rivâyet ettiği hadiste Peygamberimiz'in ateşte pişmiş olan bir peynir ürününü yediğini ve abdest almadan namaz kıldığını bildirmektedir. İbn Abbas yoluyla rivâyet edilen hadis Ebû Hureyre yoluyla rivâyet edilen hadisi nesh etmiştir. Burada Ebû 'Avâne önce nesh olunan hadisi vermiş daha sonra ise nesh eden hadisi zikretmiştir.

3.2.9. Ebû 'Avâne Müslim'in Sahîhinde olmayan hadisleri kitabına aldığında bu hadisleri belirtmesi

Ebû 'Avâne Müstahrecinde Müslim'in kitabında bulunmayan hadisleri de zikretmiştir. Bu hadisleri zikrederken من هنا لم يخرجها مسلم في صحيحه من هنا لم يخرجها ifadelerini kullanarak bu ifadelerden önce gelen hadislerin Müslim'in Sahîh adlı kitabından alındığını, bu ifadelerden sonra gelen hadislerin ise Müslim'e ait olmadığını belirtmiştir.

حدثني عمار بن رجا من كتابه، قال: حدثنا يحيى بن آدم، قال: حدثنا مسعر، عن علقمة بن مرثد، عن ابن بريدة، عن أبيه، قال: قال النبي -صلى الله عليه وسلم-: نساء المجاهدين على القاعدين في الحرمة كأمهاتهم، ما أحد من القاعدين يخالف إلى امرأة رجل منهم فيخونه في أهله إلا وقف له يوم القيامة، فقيل له: إن هذا خاك في أهلك، فخذ من عمله ما شئت، قال: فما ظنكم.¹⁷⁸

Savaş giden mücahidlerin eşlerinin faziletleri babında Ebû 'Avâne Müslim'in kitabından beş hadis aktarmıştır. Daha sonra من هنا لم يخرجها ifadesini kullanarak bu ifadedden sonra gelen hadislerin Müslim'in kitabından olmadığını belirtmiş ve dört hadis daha rivâyet etmiştir. من هنا لم يخرجها ifadesinden bir sonraki bab başlığına kadar olan

¹⁷⁷ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 3/22.

¹⁷⁸ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 15/398.

hadisler Müslim'in kitabından istihrac edilmemiştir. Bu şekilde Ebû 'Avâne, Müslim'in kitabına yapılan istihraclarla diğer kitaplardaki hadislere yapılan istihracların karıştırılmasının önüne geçmeyi amaçlamıştır.

3.2.10. Bazen râvilerin isimlerini bazen lakablarını bazen ise şeyhlerini zikretmesi

Ebû 'Avâne kitabında zikrettiği hadislerin rivâyetlerinde geçen ravî isimlerini bazen lakabı ile verirken bazen de ismini tam zikretmiştir.

Bu konu ile ilgili Muhammed b. İshâk es- Sâğânî ile ilgili şu örnek verilebilir;

حَدَّثَنَا الصَّاعِقَانِي، نَا أَصْبَغُ، نَا ابْنُ وَهْبٍ، نَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ، حَدَّثَنِي سَعِيدُ بْنُ أَبِي هَلَالٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، حَوْحَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، نَا عَمِي، نَا عَمْرُو، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي هَلَالٍ، (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ، عَنْ أَبِي غُطْفَانَ، عَنْ أَبِي رَافِعٍ -رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ- قَالَ: أَشْهَدُ لَقَدْ كُنْتُ أَشْوِي

لِرَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بَطْنَ الشَّاةِ، ثُمَّ صَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ¹⁷⁹

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ الصَّاعِقَانِي، أَخْبَرَنَا الْحَسَنُ بْنُ مُوسَى الْأَشَّيْبُ، ح

وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ الْحَرَانِي، حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ قَالَا: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ الْأَعْمَشِ، عَنْ ذُكْوَانَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ النَّبِيِّ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- بَنَحُو حَدِيثَ الزَّهْرِيِّ، وَزَادَ فِي آخِرِهِ: وَالتَّوْبَةُ مَعْرُوضَةٌ بَعْدَ¹⁸⁰

Yukarıdaki iki hadiste de Sâğânî adlı râvinin ismi geçmektedir. Ebû 'Avâne birinci hadisin rivâyet zincirinde sadece Sâğânî ismini zikretmişken diğer hadiste Muhammed b. İshâk es-Sâğânî olarak zikretmiştir. Ebû 'Avâne aynı kişiler olmasına rağmen bir rivâyette sadece lakabını zikretmişken diğer bir rivâyette ise râvinin tam ismini zikretmiştir.

3.2.11. Hadis senedinde bulunan râviler hakkında cerh ve ta'dil yapması

Râvilerin adalet ve zabt sıfatlarını taşıyıp taşımadığını araştıran ilme cerh ve ta'dil ilmi denir.¹⁸¹ Râvilerin cerh ve ta'dilinin yapılmış olması hadisin sıhhatinin değerlendirilmesi konusunda en temel meseledir. Ebû 'Avâne'nin kitabında izlediği yöntemlerden biriside bazı râvilerle ilgili cerh ve ta'dil yapmış olmasıdır.

¹⁷⁹ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 3/25.

¹⁸⁰ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 1/220.

¹⁸¹ Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 49.

Aşağıda verdiğimiz hadis bu konuya bir örnek niteliğindedir.

حدثنا أبو أمية، ثنا الوليد بن صالح، وَحَنِيْفَةُ بن مَرْزُوق -شيخ ثقة، ببغداد- قالوا: ثنا الليث، عن عقيل، عن ابن شهاب -بإسناده مثله- وهو مدبر يضرب فخذَه، ويقول: وَكَانَ الْإِنْسَانُ أَكْثَرَ شَيْءٍ جَدَلًا.¹⁸²

Ebû ‘Avâne kitabında bazı râvilerin sıhhati ile ilgili kendi görüşünü belirtmiştir. Yukarıdaki örnekte de görüleceği üzere Hanîfe b. Merzûg adlı râvi ile ilgili “şeyhun sika” ifadesini kullanmıştır. Aynı şekilde İbn Hıbban ile ilgili de “sika” tabiri kullanmıştır. Bu Ebû ‘Avâne’nin râviler hakkında yaptığı kendi değerlendirmesidir. Bu uygulama râvilerin tamamıyla ilgili olmayıp Ebû ‘Avâne’nin nadiren kullandığı bir yöntemdir.

3.2.12. Hadislerdeki açıklama gerektiren durumlarda açıklama yapması

Ebû ‘Avâne kitabında bazı hadisler için açıklamalar yapmıştır. Aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere bu açıklamalar asıl kaynak olan Müslim’in Sahih adlı eserinde bulunmamaktadır. Bu açıklamalar hadislerin daha doğru şekilde anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Aşağıdaki örnekte Ebû ‘Avâne hadiste geçen bir kelimenin açıklamasını vermiştir.

حدثنا الصغاني، قال: ثنا أبو النضر هاشم بن القاسم، وبحيى بن أبي بكير، قالوا: ثنا سليمان بن المغيرة، عن ثابت البناني، عن عبد الله بن رباح، عن أبي قتادة، قال: خطبنا رسول الله -صلى الله عليه وسلم- العَشِيَّةَ فقال: ”إنكم تسيرون عَشِيَّتْكُمْ هذه وليلتكم، وتأتون الماء -إن شاء الله- غداً“. قال: فانطلق الناس لا يلوي بعضهم على بعض، فإني لأَسِيرُ إلى جنب رسول الله -صلى الله عليه وسلم- حتى ابْهَارَ اللَّيْلِ نَعَسَ رسول الله -صلى الله عليه وسلم- فمال على راحلته، فَدَعَمْتُه حتى أَسَدْتُه -من غير أن أَوْقَظَه-؛ فاعتدل على راحلته، ثم سِرْنَا حتى إذا تَهَوَّرَ اللَّيْلُ، فنَعَسَ، فمال على راحلته مَيْلَةً أُخْرَى؛ فَدَعَمْتُه -من غير أن أَوْقَظَه-؛ فاعتدل على راحلته، ثم سِرْنَا حتى إذا كان من آخر السحر مال ميلة -هي أشد من الميلتين الأوليين- حتى كاد أن ينجفل؛ فَدَعَمْتُه؟ فرفع رأسه فقال: ”من هذا؟“ قلت: أبو قتادة، فقال: ”متى كان هذا مَسِيرُكَ مني؟“ قلت: ما زال هذا مسيري منك منذ الليلة، فقال: ”حفظك الله بما حفظت به نَبِيَّه“، ثم قال: ”أترانا نخفى على الناس، هل ترى من أحد؟“ -كأنه يريد أن يُعَرَّسَ - قال: قلت: هذا راكب ثم، قلت: هذا راكب فاجتمعنا، فكنا سبعة رَكَب؛ فمال النبي -صلى الله عليه وسلم- عن الطريق، فوضع رأسه، قال: ”احفظوا علينا صلاتنا“، فكان أَوَّلَ من استيقظ هو بالشمس في ظهره؛ فقمنا فزعين، فقال: ”اركبوا“، فسرنا حتى إذا ارتفعت الشمس نزل، فدعا بميضأة كانت معي، وفيها ماء؛

¹⁸² Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 6/192.

فتوضاً وُضوءاً دون وُضوءه، وَبَقِيَ فيها شيء من ماء، فقال النبي -صلى الله عليه وسلم-: ”يا أبا قتادة، احفظ مِضْأَتَكَ هذه، فإنه سيكون لها نَبَأٌ“. ثم نودي بالصلاة، فصلى النبي -صلى الله عليه وسلم- ركعتين قبل الفجر، ثم صلى الفجر كما كان يصلي كل يوم، ثم قال: ”ارْكَبُوا“ فركبنا، فجعل بعضنا يَهْمِسُ إلى بعض؛ فقال النبي -صلى الله عليه وسلم-: ”ما هذا الذي تهمسون دوني؟“ قال: قلنا: يا رسول الله تفرطينا في صلاتنا، فقال: ما لكم في أسوة؟ إنه ليس في النوم تفریط، ولكن التفریط على من لا يصلي الصلاة حتى يجيء وقت صلاة أخرى. فمن فعل ذلك فَلْيُصَلِّ حين ينتبه لها، فإذا كان الغد فليصلها عند وقتها، ثم قال: ”ما ترون الناس صنعوا؟“ ثم قال: ”أصبح الناس فقدوا نبيهم!“ قال: فقال أبو بكر وعمر رسول الله -صلى الله عليه وسلم- بعدكم، لم يكن لِيُخَلِّقَكُمْ. وقال الناس نبي الله -صلى الله عليه وسلم- بين أيديكم. قال: ”إن يطيعوا أبا بكر وعمر يرشدوا“. قال: فانتبهنا إلى الناس حين حمي كل شيء، أو قال: حين تعالى النهار وهم يقولون: يا رسول الله هَلَكْنَا عطشا، فقال:

”لَا هَلْكَ عليكم اليوم“، فنزل فقال: ”أَطْلِقُوا لِي غَمْرِي“، -يعني ”الْغُمْرُ“: القعب الصغير¹⁸³.....

Ebû Katade'den rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bize bir hutbe verip: “Siz bu öğleden sonra ve gece yol alacaksınız sonra da Yüce Allah’ın izniyle yarın suya varmış olacaksınız” buyurdu. Bunun üzerine insanlar birbirine bakmaksızın yola koyuldu. Ebû Katade dedi ki: Rasûlullah gece yarısına kadar yoluna devam edip benimde yanında bulunduğum bir sırada uyudu ve bineği üzerinde hafif yan yattı. Hemen yanına gittim ve onu uyandırmadan ona destek oldum taki bineği üzerinde doğruldu. Sonra gecenin bir bölümü geçinceye kadar yine yoluna devam etti, tekrar bineği üzerinde hafif yan yattı. Yine onu uyandırmadan ona destek oldum sonunda bineği üzerinde doğruldu. Ardından yine yoluna devam etti. Seher vaktinin son zamanlarında ilk iki yan yatışından daha ileri derecede yana yattı. Hatta neredeyse düşecekti yine yanına gittim ona destek oldum, başını kaldırınca: “Sen kimsin?” dedi. Ben Ebû Katade’yim dedim. O: “Bu şekilde ne zamandan beri yanımda yürüyorsun” dedi. Ben: Gece başladığından beri hep böyle yürüyorum, dedim. O: “Nebini bu şekilde koruduğun için Allah’da seni korusun” buyurduktan sonra “Sence bizi kimse görüyor mu?” dedikten sonra: “Kimseyi görüyor musun” dedi. Ben: İşte bir binekli, dedim. Sonra: Buda başka bir binekli dedim. Sonunda yedi binekli olana kadar toplanıp bir araya geldik. Sonra Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- yolu bırakıp yan tarafa saptı (uyumak üzere) başını koydu, arkasından: “Dikkat edin namazımızı kaçırmayalım”

¹⁸³ Ebû ‘Avâne, *el-Mustahrec*, 6/64.

buyurdu. İlk uyanan kişi Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- olmuştu. Güneřte sırtına vurmuştu. (Ebû Katade): Bizde telaşla kalktık. Sonra “Binin” buyurdu. Bineklerimize binip yola koyulduk. Nihayet güneş yükselince bineğinden indi. Sonra yanında bulunan, içinde birazda su olan mataramı istedi. Ondaki suyu ile abdest aldı. Yinede matarada az bir miktar su kaldı. Sonra Rasûlullah Ebû Katade’ye: “Su mataramı bizim için koru. İleride bunun anılmaya değeri bir haberi olacaktır.” buyurdu. Sonra Bilal namaz için ezan okudu, Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- iki rekât namaz kıldı. Sonra sabah namazını kılıp, hergün yaptığının aynısını yaptı. (Ebû Katade devamlı) dedi ki: Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- bineğine bindi, bizde onunla birlikte bineklerimize bindik. Birbirimize fısıltı ile namazımızdaki kusurumuzun keffareti acaba nedir? diye sorduk. Sonra Rasûlullah: “Bende sizin için uyulacak bir örnek yok mu” buyurdu, arkasından şunları söyledi: “şunu bilin ki, uyumaktan dolayı kusur söz konusu değildir. Kusurlu olmak namazın bir diğeri namazın vakti gelinceye kadar kılmayan kimsenin yaptığıdır. Kim böyle yapacak olursa namaz için uyandığı zaman o namazı kılsın. Ertesi günü de aynı namazı vaktinde kılsın.” Sonra: “Sizce insanlar acaba ne yaptı” dedi ve arkasından da şöyle buyurdu. “Sabah olduğunda insanlar nebilerini göremeyince Ebû Bekir ve Ömer: Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- arkanızdan geliyor. Sizi geride bırakmak onun hoşuna gitmez, dediler. İnsanlar ise: Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- önümüzdedir dediler. Eğer Ebû Bekir ve Ömer’e itaat ederseniz doğru yolu bulursunuz.” (Ebû Katade) dedi ki: Sonra gündüzün ilerlediği ve herşeyin oldukça ısındığı bir sırada insanların yanına vardık. O sırada onlar: Ya Rasûlullah helak olduk, susuz kaldık dediler. O: “Sizin için helak olmak söz konusu değildir.” buyurdu. Sonra da: “Bana küçük kasemi getirin” buyurdu. Sonrada o mataranın getirilmesini istedi. Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- dökmeye, Ebû Katade de onlara su ikram etmeye koyuldu. İnsanlar o matarada bir miktar su gördüklerinde o kabın üzerine yığıldılar. Sonra Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: “Güzel davranmaya dikkat ediniz. Hepiniz suya kanacaksınız” buyurdu. Onlarda edebe riayet ettiler. Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem- doldurmaya bende içsinler diye onlara ikram etmeye koyuldum. Nihayet benden ve Rasûlullah -sallallahu aleyhi ve sellem-’den başka kimse kalmadı. Sonra Rasûlullah su doldurdu, bana “İç” buyurdu. Ben Ya Rasûlullah sen içmedikçe ben içmem dedim. O: “şüphesiz bir topluluğa su ikram eden kişi onların en sonuncusu olarak su içer.” buyurdu. Bu sefer bende içtim.

Rasulullah'ta içti. Böylelikle insanlar suya kanmış ve rahatlamış olarak suya vardılar. (Sabit) dedi ki: Abdullah b. Rebah dedi ki: Ben bu hadisi mescidi Cami'de tahdis ederken İmran b. Husayn: Ey delikanlı: nasıl hadis naklettiğine dikkat et, ben o gece kafiledekilerden birisiydim, dedi. Bu sefer ben: O halde bu hadisi sen daha iyi bilirsin, dedim. O: Kimlendsin dedi. Ben: Ensardanım, dedim. Bu sefer: (Öyleyse) hadisi naklet çünkü sen, siz ensarın hadislerini daha iyi bilirsin, dedi. Bende cemaate hadisi naklettim. İmran: Andolsun ben o gece oradaydım, benim bunu bellediğim gibi, bir başkasının da bellediğinin farkına varmamıştım, dedi.

Yukarıda verilen hadiste Ebû 'Avâne عُمرى kelimesinden sonra القعب الصغير açıklamasını yapmış ve hadiste geçen ifadenin doğru anlaşılması için bu yöntemi kullanmıştır. Oysa ki bu açıklama Müslim'in Sahîh adlı eserinde geçmemektedir.¹⁸⁴ Ebû 'Avâne bazı hadislerde bu şekilde açıklamalar yapmıştır.

3.2.13. Hadislerden hüküm çıkarması

Ebû 'Avâne kitabında zikrettiği hadislerin bazılarının sonunda hadislerden çıkarıldığı hükümleri açıklamış konu ile ilgili çıkarımlarda bulunmuştur.

Aşağıda verilen hadisin sonunda yaptığı açıklamalar bu konuya bir örnektir.

حدثنا الصغاني، قال: ثنا أبو النصر هاشم بن القاسم، ويحيى بن أبي بكير، قالوا: ثنا سليمان بن المغيرة، عن ثابت البناني، عن عبد الله بن رباح، عن أبي قتادة، قال: خطبنا رسول الله -صلى الله عليه وسلم- العثبية

فقال: "إنكم تسيرون عشيتكم هذه وليلتكم، وتأتون الماء -إن شاء الله- غداً". قال: فانطلق الناس لا يلوي بعضهم على بعض، فإني لأسير إلى جنب رسول الله -صلى الله عليه وسلم- حتى ابْهَارَ الليلُ نَعَسَ رسول الله -صلى الله عليه وسلم- فمال على راحلته، فدَعَمْتُهُ حتى أَسْنَدْتُهُ -من غير أن أَوْقَظَهُ-؛ فاعتدل على راحلته، ثم سِرْنَا حتى إذا تَهَوَّرَ الليل، فنَعَسَ، فمال

على راحلته مَيْلَةً أُخْرَى؛.....

فيه دليل على أن الترغيب للمسافر يعدل عن الطريق [إذا أراد أن] يَحُطَّ رحله أو ينام، وكراهية التعريس على الطريق، وأن ساقى القوم آخرهم شُرْبًا¹⁸⁵

¹⁸⁴ Müslim, "Mesâcid", 311.

¹⁸⁵ Ebû 'Avâne, *el-Mustahrec*, 6/64.

Ebû ‘Avâne Saġânî’den raveyet ettiġi yukarıdaki hadisi zikrettikten sonra hadisin sonunda hadisten hüküm çıkarmış ve bu konudaki görüşlerini ifade etmiştir. Ebû ‘Avâne, uyuyan kişinin uyuduğu yerde yoldan geçenlere veya orada bulunanlara engel olmayacak şekilde uyuması gerektiği ve suyu getiren kişinin sudan en son içmesinin gerektiğini bu hadise dayanarak yorumlamış ve hadis hakkında açıklama yapmıştır. Bu örnekte de olduğu gibi Ebû ‘Avâne kitabına aldığı bazı hadislerin sonunda hadisten çıkardığı hükümleri ifade etmiştir. Bu yöntem hadislerin tamamında değil bazılarında uygulanmıştır. Bu Ebû ‘Avâne’nin Müstahrec adlı kitabında kullandığı yöntemlerden birisidir.

3.3. Tezde Yer Alan Hadisler

Bu tabloda, çalışmamızda kullandığımız hadisleri eser ismi, hangi kitabın içinde yer aldığı ve hadis numarasını vererek belirttik. Çalışmamızda Sahîh-i Müslim’den ve Müstahrecü Ebî ‘Avâne adlı kitaplardan alınan toplam altmış dört hadisten yararlandık. Bu hadislerden on dokuz tanesi Sahîh-i Müslimden alınmış, kırk beş tanesi ise Müstahrecü Ebî ‘Avâne adlı kitaptan alınmıştır.

Tablo 3.3.1 Sahîh-i Müslimden alınmış hadisler

	Eser Adı	Geçtiği Kitap	Traskripsion	Hadis no
1	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْإِيمَانِ	İmân	111
2	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ	Mesâcid	419
3	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْإِيمَانِ	İmân	56
4	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الرِّقَاقِ	Rikâk	100
5	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْأَصْحَابِ	Kurban	13
6	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْأَدَابِ	Edep	132
7	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْأَقْضِيَةِ	Akdıye	3
8	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الصَّلَاةِ	Salât	245
9	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ	Mesâcid	148

10	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الصَّلَاةِ	Salât	223
11	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الصَّلَاةِ	Salât	233
12	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْبُيُوعِ	Buyu'	18
13	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ السَّلَامِ	Selâm	75
14	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْفَضَائِلِ	Fedâil	214
15	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الصَّلَاةِ	Salât	285
16	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْأَقْضِيَةِ	Akdıye	1
17	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْأَقْضِيَةِ	Akdıye	4
18	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْإِمَارَةِ	İmare	91
19	Sahîh-i Müslim	كِتَابُ الْمَسَاجِدِ	Mesâcid	311

Tablo 3.3.2 Müstahrecü Ebî 'Avâne'den alınmış hadisler

	Eser Adı	Geçtiği Kitap	Traskripson	Bölüm/sayfa
1	Müstahrecü Ebî 'Avâne	كِتَابُ الْإِيمَانِ	İmân	228
2	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	4/336
3	Müstahrecü Ebî 'Avâne	كتاب الإيمان	İmân	1/299
4	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مُبْتَدَأُ كِتَابِ الْأَصْحَابِ	Kurban	16/92
5	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	4/281
6	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	4/55
7	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	4/56
8	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	4/57
9	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	5/4
10	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	4/197

11	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	5/136
12	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	5/210
13	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ كتاب البيوع	Buyu'	12/150
14	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ كتاب المناقب	Menâkıb	18/377
15	Müstahrecü Ebî 'Avâne	كتاب العيدين	İki bayram	7/427
16	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ كتاب الأحكام	Ahkâm	14/47
17	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	3/209
18	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ أبواب في الإيمان	İmân	13/107
19	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ أبواب في الإيمان	İmân	13/108
20	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ أبواب في الإيمان	İmân	13/109
21	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ أبواب في الإيمان	İmân	13/116
22	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ أبواب في الإيمان	İmân	13/117
23	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ أبواب في الإيمان	İmân	13/119
24	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ أبواب في الإيمان	İmân	13/123
25	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مبتدأ أبواب في الإيمان	İmân	13/124
26	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	5/120
27	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	5/146
28	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	5/232
29	Müstahrecü Ebî 'Avâne	كتاب الإيمان	İmân	1/139
30	Müstahrecü Ebî 'Avâne	كتاب الإيمان	İmân	1/141
31	Müstahrecü Ebî 'Avâne	كتاب الإيمان	İmân	1/94
32	Müstahrecü Ebî 'Avâne	كتاب الإيمان	İmân	1/99
33	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	5/158

34	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	5/162
35	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مُبْتَدَأُ كِتَابِ الطَّهَارَةِ	Tahâret	3/169
36	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مُبْتَدَأُ كِتَابِ الطَّهَارَةِ	Tahâret	3/168
37	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	4/226
38	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مُبْتَدَأُ كِتَابِ الطَّهَارَةِ	Tahâret	3/127
39	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مُبْتَدَأُ كِتَابِ الطَّهَارَةِ	Tahâret	3/20
40	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مُبْتَدَأُ كِتَابِ الطَّهَارَةِ	Tahâret	3/22
41	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مُبْتَدَأُ كِتَابِ الطَّهَارَةِ	Tahâret	15/398
42	Müstahrecü Ebî 'Avâne	مُبْتَدَأُ كِتَابِ الطَّهَارَةِ	Tahâret	3/25
43	Müstahrecü Ebî 'Avâne	كتاب الإيمان	Îmân	1/220
44	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	6/192
45	Müstahrecü Ebî 'Avâne	ابتداء أبواب الصلوات وما	Salât	6/64

4. SONUÇ

İslam dininin iki temel kaynağından birisi olan, Hz. Muhammed'in söz, fiil ve takrirlerini içeren hadis ilmi İslam tarihi sürecinde önemli bir çalışma alanı olagelmıştır. Bu çalışmalar gerek hadislerin sıhhat yönünden tespiti gerekse hadislerin anlaşılması ve yorumlanması konusunda olmuştur.

İslam âlimleri, İslam dininin doğru şekilde anlaşılması için hadis alanında birçok eser ortaya koymuşlardır. Bu çalışma alanlarından birisi de müstahrec türü eserlerdir. Tezimizde konu edindiğimiz Ebû 'Avâne'nin *Müstahrec*'i hadis ilmi içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. İstihrac çalışmalarının ilk örnekleri h. III. y.y. da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu eserlerin bazıları matbu olarak günümüze kadar ulaşabilirken diğerleri sadece kitaplarda zikredildiği kadar bilinmektedir.

Müstahrec türü eserler, hadis alanında en güvenilir kaynak kabul edilen Müslim ve Buhârî'nin *Sahîh* adlı eserleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Tezimizde ele aldığımız Ebû 'Avâne'nin *Müstahrec* adlı eseri de Müslim'in *Sahîh* adlı kitabı üzerine yapılmış bir istihrac çalışmasıdır. Müstahrec türü eserler *Sahîhayn* adlı iki eser üzerine yoğunlaşmış olsa da Buhârî'ye nisbeten Müslim'in *Sahîh*'i üzerine daha çok çalışma yapıldığı görülmüştür. Bu tercihin sebeplerinden birisi Müslim'in kitabında çokça nâzil isnadın bulunması ve bu nâzil isnadların âlî isnadına ulaşma çabası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ebû 'Avâne'nin *Müstahrec* adlı kitabı ve diğer müstahrec türü eserler gerek sened yönünden gerekse metin yönünden hadis ilmine birçok konuda katkıda bulunmuştur.

İstihrac çalışmalarının sened ile ilgili en önemli gayesi ve faydası âlî isnad elde etmek olmuştur. Zira rivâyet zinciri olarak daha az râvi ile Hz. Muhammed'e ulaşan hadislerin daha güvenilir olduğu kanaati hakimdir.

Bir diğer fayda sika râvilerin hadislere yaptığı ilavelerdir. Elde edilen yeni rivâyetler yoluyla sika râvilerin hadis metnine yapmış olduğu ek bilgiler tespit edilmiştir. İstihrac yoluyla hadislerin birçok tarikine ulaşılmış, bu yolla hadisler kuvvet kazanmış, bazen aynı manada iki sahîh hadisten tariki çok olan tercih edimiştir. Zayıf olarak nitelendirilen bazı hadisler, elde edilen yeni tarikler yoluyla zayıf olma vasfından kurtarılabilmektedir.

An‘ane yoluyla rivâyet edilen hadislerin istihrac yoluyla semâ kaydına ulaşılabilmiştir. Elde edilen bu semâ yolu özellikle müdellis râvilerin rivâyet ettiği hadislerin sıhhatinin tespiti hususunda katkı sağlamıştır. Bazen hadislerin eksik kalan kısımlarına ulaşılabilmiş, bir kısmı zikredilen hadislerin tamamı elde edilebilmiş, bazen ise râvilerin asıl kaynakta olmayan ek açıklamaları elde edilmiştir.

Mevkuf olan rivâyetlerin merfû senedlerine ulaşılabilmiş, muallak hadisler muttasıl hale getirilerek senetteki kopukluk giderilmiştir. Hadislerin esbâbü vurûdları elde edilmiş, ihtilat halindeki râvilerin rivâyetleri üzerindeki şüpheler istihrac yoluyla ortadan kaldırılabilmiştir.

Yürütülen çalışmayla Ebû ‘Avâne’nin Müslim’in Sahîh’inden farklı olarak müstahrecinde izlediği şu yöntemler tespit edilmiştir.

Ebû ‘Avâne hadisleri zaman zaman Müslim’den farklı bab ve kitaplarda tasnif ettiği görülmüştür. Müslim bab başlıklarını kısa tutulurken, Ebû ‘Avâne ise daha uzun tutarak bab başlıklarında ek açıklamalara yer vermiştir. Ayrıca Ebû ‘Avâne bir hadisin birden çok tarikini bir arada zikretmiş ve toplu şekilde sunmuştur. Ebû ‘Avâne metinleri aynı olan hadislerin senetlerini metni tekrarlamadan aktarmış, “bi mislihi” notuyla metin kısmının değişmediğini belirtmiştir.

Ebû ‘Avâne hadis metinlerine ilave yapan râvi isimlerini çoğunlukla belirtmiş, memleketi dışında bulunan râvilerden hadis rivâyet ettiğinde hadisi aldığı şehri senede eklemiştir. Nâsîh ve mensuh hadislere yer vermiş; önce mensuh ardından nâsîh hadisi zikretmiştir. Müslim’in kitabında olmayan hadisleri müstahrecine aldığı anda bunu “ج” harfî ile not düşmüş, böylelikle hadislerin karıştırılmasının önüne geçmiştir. Ebû ‘Avâne hadis senedinde râvilere bazen adıyla bazen de lakabıyla yer vermiş, bazen ise râvilerle ilgili cerh ve ta’dil yapmış kendi görüşünü belirtmiştir. Ebû ‘Avâne’nin hadis içindeki bir kelimeye açıklama yaptığı da görülmüştür. Bazı hadislerin sonunda ise hadislerden çıkardığı hükümleri ifade etmiştir.

Sonuç olarak Ebû ‘Avâne, Muslim’in Sahihine yaptığı istihrac çalışmasıyla gerek hadis ilminde yeni bir yöntem oluşturması gerekse hadislerin sıhhat düzeyinin artırılması konusunda büyük bir katkı sağladığı görülmüştür.

KAYNAKLAR

- Ahmed Naim, Babanzâde-Miras, Kâmil. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi*. 8 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 13. Basım, 2018.
- Alâî, Ebû Saîd Selâhaddîn Halîl b. Keykeldî. *Kitâbu'l-Muhtelîtin*. thk. Rıfat Fevzî Abdülmuttalib-Ali Abdülbâsit Mezîd. Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1996.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. 5. Basım. İstanbul: İFAV, 2009.
- Budak, Ali. *Tahrir Literatürü ve Hadis Tenkidindeki Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.
- Ebû 'Avâne, Yakup b. İshak el-İsferâyînî. *Müsnedü Ebî 'Avâne*. thk. Eymen b. Ârif ed-Dîmaşkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1998/1419.
- Fukeyr, Ahmed b. Muhammed. “*Hadisleri Anlamada Bütüncül Yaklaşım*”. Çev. Muammer Bayraktutar. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/2 (2013): 287-338.
- Görmez, Mehmet. “Tahrîc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/419-420. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- İrâkî, Ahmed b. Abdurrahîm b. Huseyn Ebû Zur'a Velıyuddîn. *Kitâbü'l-müdellesîn*. thk. Re'fet Fevzî Abdülmuttalib-Nâfız Hüseyin Hammâd. Mansûra: Dâru'l-Vefâ, 1995.
- İrâkî, Ebu'l-Fazl Zeynüddin Abdurrahim b. el- Hüseyin. *Fethu'l-muğis bi Şerhi elfıyyeti'l-hadis*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1408/1988.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbu't-Tehzîb*. Haydarabad: Matbaatu Meclisi Daireti'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1. Basım, 1325.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *en-Nuket 'alâ Kitâbi İbni's-Salah*, thk. Rebi' b. Hadi Umeyr. 2 Cilt. Medine: el-Meclisü'l-İlmî, 1404/1984.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Muhibbuddin el-Hatib, 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1960.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Nüzhetü'n-nazar fî tavidhi nuhbeti'l-fiker*, thk. Abdullah b. Dayfillah er-Ruhaylî. Riyad: y.y., 1422/2001.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Tağlikü't-Ta'lik alâ Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Said Abdurrahman Mûsâ el-Kazekî. 5 Cilt. Beyrut: Mektebü'l-İslami, Dâru'l- Ammâr, 1405/1985.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Takrîbü't-Tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Halep: Dâru Reşîd, 1406/1986.
- İbn Hallikan, Ebu'l-Abbas Şemsüddin Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekir. *Vefeyâtü'l-a'yan ve enbâü ebnâi'z-zaman*. thk. İhsan Abbas, 8 Cilt. Beyrut, Dâru Sâdır, t.y.
- İbnü's-Salah, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman eş-Şehrezûrî. *Sıyânetü Sahîhi Müslim*, thk. Muvaffak b. Abdillâh b. Abdilkâdir. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1404/1984.
- İbnü's-Salâh. *Ulûmu'l-hadîs*, thk. Nurettin İtr. Dîmaşk: Dâru'l-fikr: 1406/1986.
- Kağıt, Feyzullah. *Müstahrec Türü Eserler ve Özellikleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

- Kâtib Çelebi. *Keşfüz'z-zünûn*. Beyrût: y.y., 1941.
- Kocadayı, Salih. “Ziyâdetü’s Sika”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kuzudişli, Bekir. *Hadis Tarihi*, 3.Basım. İstanbul: Kayıhan, 2019.
- M. Yaşar Kandemir, “Müslim b. Haccâc”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Mizzi, Ebu’l-Haccac Yusuf. *Tehzîbu’l-kemal fî esmâi’r-ricâl*, thk. Beşşar Avvâd Ma’ruf, 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 6. Basım, 1415/1994.
- Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi’u’s-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374/1955.
- Onay, İsa. “Ulûmü’l-Hadîse Katkısı Bağlamında Müstahrec Türü Eserlerin Mahiyeti”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/3 (Aralık 2021), 1319-1340.
- Sandıkçı, Sadık Kemal. “Müstahrec”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/111-112. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Tedribu’r-râvi fî Şerhi takrîbi’n-Nevevî*, thk. Ebû Kuteybe Nazar-Muhammedel-Faryâbî. Beyrut: Müessesetü’r-Reyyan, 2. Basım, 1430/2009.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâceddin Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkâfî. *Tabâkâtü’ş-şâfiyyeti’l-kübrâ*. Kahire: Hicr li’t-Tıbâ’a ve’n-Neşr, 1413/1992.
- Uğur, Mücteba, “Ebû ‘Avâne el-İsferâyînî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/111-112. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Zehebî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mizânu’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, thk: Ali Muhammed el-Bücâvî, Beyrut: Dâru’l-Marife, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-‘İber fî haberi men ğaber*, thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Sa‘id. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. b. Osman. *Siyeru A’lâmi’n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut vd., 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 9. Basım, 1413/1993.
- Zehebî. *Tezkiratü’l-huffaz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Cemâlüddin: *en-Nüket ‘alâ Kitâbi İbni’s-Salah*, thk. Zeynü’l-Âbdîn b. Muhammed, 2 Cilt. Riyad: Mektebetü Edvâi’s-Selef, 1419/1998.
- Ziriklî, Hayreddîn b. Muhammed, el-A‘lâm, Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Salih Mücahit GÖKYAR

Yabancı Dili : Arapça

Eğitim Durumu

Lise : Samsun İmam Hatip Lisesi, 2006

Lisans : Sakarya Üniversitesi, 2012

Yüksek Lisans : Sinop Üniversitesi, 2024

Mesleki Deneyim

İş Yeri : İmam – Hatip, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2008-2016

İş Yeri : Samsun, Asarcık Şehit Zafer Akkuş Anadolu Lisesi, MEB, 2016-

Yayın Listesi :